

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет природокористування
Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня магістр

на тему: **«РОЗВИТОК АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЯК ФАКТОРУ ЗРОСТАННЯ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Мев-61

Павлишин Назар-Павло Андрійович

напряму підготовки 29 «Міжнародні відносини»

спеціальність 292 «Міжнародні

економічні відносини»

Керівник: Линдюк А.О.

(Прізвище та ініціали)

Рецензент: _____

(Прізвище та ініціали)

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет природокористування
Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу
Освітній ступінь «Магістр»
Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

МЕВ і маркетингу

(назва кафедри)

(підпис)

Линдюк А.О.

(прізвище, ім'я, по батькові)

« ____ » _____ 2022 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Павлишин Назар-Павло Андрійович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи): Розвиток аграрного сектору як фактору зростання експортного потенціалу України

Керівник проекту (роботи) Линдюк Андрій Олександрович, к.е.н, доцент,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом ЛНАУ від « ____ » _____ 2022 року № _____

2. Строк подання студентом проекту (роботи) до « ____ » _____ 2022 року _____

3. Вихідні дані до проекту (роботи): літературні джерела, наукові видання, статистичні дані, аналітичні матеріали міжнародних туристичних організацій

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретико-методичні аспекти розвитку аграрного сектору

1.1. Соціально-економічна суть та чинники розвитку аграрного сектору

1.2. Теоретичні основи та передумови здійснення експортної діяльності аграрних підприємств

1.3. Методологічні підходи до дослідження аграрного експортного потенціалу

2. Аналіз експортного потенціалу аграрної сфери в системі національної економіки України

2.1. Оцінка експортної діяльності вітчизняних товаровиробників

2.2. Стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки

2.3. Аналіз експортного потенціалу аграрної продукції

2.4. Охорона праці та захист населення в надзвичайних ситуаціях

3. Пріоритети розвитку аграрного сектору в умовах відкритої економіки

3.1. Концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери

3.2. Напрями та інструменти підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання « » _____ 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)
1.	Отримання завдання. Вивчення рекомендованої літератури по темі ДР. Написання аналітичного огляду. Вивчення об'єкту. Аналіз існуючого стану (складання програми; написання пояснювальної записки; підготовка картографічних матеріалів для дипломної роботи).	05.09.2022 р.
2.	Розробка перспективного рішення та його обґрунтування (написання перспективної частини; виготовлення планової основи для основного варіанту роботи).	03.10.2022 р.
3.	Розробка та обґрунтування пропозицій щодо реалізації роботи. Розробка питань з охорони праці та захисту населення. Розробка питань з охорони природи (написання економічної частини роботи; висновків і пропозицій з реалізації роботи; питань з охорони праці і захисту населення та охорони природи; кінцеве редагування пояснювальної записки; оформлення кінцевого варіанту роботи та інших графічних матеріалів, які представляються до захисту в ЕК).	17.10.2022 р.
4.	Кінцеве оформлення дипломної роботи (здача пояснювальної записки керівнику ДР; виправлення його зауважень; здача ДР на рецензування; кінцеве оформлення ілюстративних матеріалів, таблиць).	01.11.2022 р.
5.	Підготовка до захисту в ЕК. Пробний захист на випускній кафедрі (написання доповіді й погодження її з керівником ДР; виправлення зауважень у графічній частині).	18.11.2022 р.

Студент _____
(підпис)

Павлишин Н.-П.А.
(прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____
(підпис)

Линдюк А.О.
(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

У роботі розглядаються соціально-економічна суть та чинники розвитку аграрного сектору. Окремо сконцентровано увагу на дослідженні передумов та бар'єрів здійснення експортної діяльності аграрних підприємств. Проаналізовано динаміку та географічну структуру експортної діяльності вітчизняних товаровиробників. Досліджено стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки. Визначено роль аграрного сектору України у формуванні експортного потенціалу. Напрацьовано концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери. Запропоновано напрями та інструменти підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки.

Ключові слова: аграрний сектор, експортний потенціал, експорт, аграрна продукція, аграрні товаровиробники, державна підтримка.

ANNOTATION

The work examines the socio-economic essence and factors of the development of the agrarian sector. Separately, attention is focused on the study of prerequisites and barriers to export activities of agrarian enterprises. The dynamics and geographical structure of the export activity of domestic producers have been analyzed. The state and development trends of the agrarian sector of the economy have been studied. The role of the agricultural sector of Ukraine in the formation of export potential is defined. Conceptual approaches to substantiation of the development strategy and directions of state support of the agrarian sphere have been developed. Directions and tools for increasing the export potential of the agricultural sector of the economy are proposed.

Key words: agricultural sector, export potential, export, agricultural products, agricultural producers, state support.

УДК 334.7

Палишин Н.-П.А. Розвиток аграрного сектору як фактору зростання експортного потенціалу України. – Кваліфікаційна робота. Кафедра міжнародних економічних відносин та маркетингу. – Дубляни, ЛНАУ, 2022.

76 с. текст., 3 розділи, 21 рис., 3 табл., 50 літературних джерела.

У кваліфікаційній роботі розглянуто соціально-економічну суть та чинники розвитку аграрного сектору. Вивчено передумови та бар'єри здійснення експортної діяльності аграрних підприємств. Розроблено методологічні підходи до дослідження аграрного експортного потенціалу.

Проаналізовано динаміку та географічну структуру експортної діяльності вітчизняних товаровиробників. Досліджено стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки в умовах пандемічної кризи та російської агресії. Визначено роль аграрного сектору України у формуванні експортного потенціалу.

Вивчено питання охорони праці та цивільного захисту на аграрному виробництві.

Напрацьовано концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери. Запропоновано напрями та інструменти підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ	5
1.1. Соціально-економічна суть та чинники розвитку аграрного сектору	5
1.2. Теоретичні основи та передумови здійснення експортної діяльності аграрних підприємств	14
1.3. Методологічні підходи до дослідження аграрного експортного потенціалу	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	28
2.1. Оцінка експортної діяльності вітчизняних товаровиробників	28
2.2. Стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки	34
2.3. Аналіз експортного потенціалу аграрної продукції	43
2.4. Охорона праці та захист населення в надзвичайних ситуаціях	48
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ ЕКОНОМІКИ	53
3.1. Концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери	53
3.2. Напрями та інструменти підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки	60
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	66
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	71

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток аграрного сектору в сучасному світі є результатом як самостійних економічних процесів, так і реалізованої національної аграрної політики, яка враховує як внутрішні умови, так і світові тенденції, що визначають місце аграрного сектору в економіці окремих країн, його значення та напрямки змін.

Пошуки моделі розвитку вітчизняного сільського господарства не можуть відповідати темпам трансформації всієї економіки в напрямку підвищення її конкурентоспроможності та процесів, які відбуваються у світі.

Сучасний світовий ринок – це арена гострої конкуренції між постачальниками, яка охопила всі сфери їх діяльності і обумовлює необхідність застосування різноманітних форм і методів такої боротьби, спрямованих на залучення покупців і забезпечення переваг товару, що поставляється перед продукцією конкурентів. В умовах високого насичення товарних ринків, перевищення пропозиції над попитом на них кожен товар змушений вести жорстку боротьбу за перевагу споживача. Слід завжди пам'ятати, що спроба торгувати неконкурентоспроможним товаром втрачає будь-який сенс, так як приносить як фінансові, так і моральні втрати. Саме тому фірми приділяють велику увагу вивченню стратегії розвитку експортної діяльності.

В умовах жорсткої конкуренції на світовому ринку недостатньо підтримувати високі технічні параметри. Необхідно ретельно враховувати специфіку вимог споживачів в різних країнах, аналізувати діяльність основних конкуруючих фірм, вести велику рекламну роботу, вибирати оптимальні форми і методи продажів і так далі. Практика показує, що якість розробленої експортної стратегії грає не меншу, якщо не більшу роль, ніж якість продукції, що експортується.

Необхідність формування теоретико-методичних основ, організаційно-економічних механізмів розвитку аграрного сектору економіки як важливого фактору підвищення експортного потенціалу національної економіки

України визначили мету, завдання, об'єкт і предмет випускної кваліфікаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є розробка теоретико-методичних основ стратегічного управління розвитком аграрного сектору економіки на основі підвищення його експортного потенціалу, а також розробка відповідних практичних рекомендацій.

Реалізація поставленої мети вимагала вирішення наступних завдань:

- ✓ визначити соціально-економічна суть розвитку аграрного сектору;
- ✓ уточнити чинники, які визначають розвиток сільського господарства;
- ✓ проаналізувати стан функціонування туристичної галузі;
- ✓ обґрунтувати методологічні підходи до дослідження аграрного експортного потенціалу
- ✓ здійснити оцінку експортної діяльності вітчизняних товаровиробників;
- ✓ дослідити стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки;
- ✓ проаналізувати роль аграрного сектору України та його експортного потенціалу;
- ✓ обґрунтувати концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери;
- ✓ розробити комплекс практичних рекомендацій щодо підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки.

Предметом дослідження є умови та фактори, а також економічні та соціальні механізми впливу аграрного сектору економіки на експортний потенціал Української економіки.

Об'єктом дослідження є процес експортної діяльності аграрного сектору економіки як важливого елементу національної економіки України.

Методи дослідження. Теоретичною основою кваліфікаційної роботи стали дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем розвитку

аграрного сектору економіки та його експортного потенціалу в системі національної економіки, в тому числі проблем управління і планування розвитком аграрного сектору, законодавчих і нормативних актів різного рівня державної влади, матеріалів науково-практичних конференцій.

Методологічна основа дослідження базується на таких основних методах: функціональний і системний аналіз, економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, історичні аналогії, графічний. Цей різноплановий методичний інструментарій дозволив автору реалізувати свій основний підхід до кваліфікаційної роботи як комплексного синтезованого економічного дослідження, в якому враховувалися не тільки суто кількісні економічні методи, а й положення і висновки гуманітарних і природничих наук.

Опора на діалектико-матеріалістичні методи пізнання дозволила найбільш ефективно застосовувати плюралістичний підхід до розгляду альтернативних поглядів на тенденції сучасного розвитку науково-технічного прогресу в аграрній галузі. Такий метод вивчення взаємодоповнюючих і взаємовиключних понять був необхідний в силу існування гострих протиріч і конфліктів інтересів в галузях виробництва, що знайшло відображення в економічних поглядах зарубіжних і вітчизняних науковців.

Інформаційною базою дослідження стали: офіційні дані Державної служби статистики України, статистичні дані регіональних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю, стратегії і програми розвитку аграрного сектору. При аналізі корпоративної структури ринку в умовах сегрегації товарних потоків продовольства використовувалася інформація з періодичних видань, фірмових довідників та інтернет-сторінок окремих аграрних компаній.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що отримані у процесі дослідження теоретичні та прикладні результати можуть бути використанні вітчизняними державними та приватними структурами для визначення пріоритетів своєї діяльності, а також стати основою розробки

стратегічних напрямів розвитку аграрного сектору економіки та експортного потенціалу України.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ

1.1. Соціально-економічна суть та чинники розвитку аграрного сектору

Розвиток аграрного сектору в сучасному світі є результатом як самостійних економічних процесів, так і реалізованої національної аграрної політики з урахуванням як внутрішніх умов, так і загальносвітових тенденцій, які визначають його місце в економіці окремих країн, його значення та напрями змін. Знання зовнішніх умов, пов'язаних з інтернаціоналізацією економік і суспільств, розвитком ринкової системи та демократичної системи, появою глобальних проблем означають, що ретельний аналіз світової економіки та врахування висновків з неї при формуванні принципів економічної політики, в тому числі аграрної, є необхідною умовою успіху цієї економіки.

Аграрний сектор відіграє ключову роль у продовольчій безпеці та економічному розвитку. Однак більшість населення світу, що проживає в сільській місцевості, прямо чи опосередковано залежить від цієї галузі економіки. Проте зі збільшенням населення світу та посиленням міграції в міста частка людей, які не виробляють їжу, зростатиме [36].

Розвиток аграрного сектору економіки є багатогалузевою діяльністю, яка підтримує та сприяє позитивним змінам у сільській місцевості [41]. Проте головними завданнями розвитку цієї галузі виробництва є підвищення матеріального та соціального добробуту населення. Тому розвиток аграрного сектору часто розглядається як синонім розвитку сільської місцевості, проте ці два терміни різні, але внутрішньо пов'язані. Розвиток аграрного сектору є лише частиною розвитку села; сільські території не можуть розвиватися без розвитку сільського господарства, тому що значна частина сільських жителів займаються сільським господарством як основним джерелом доходу.

Відповідно до дослідження [43], повністю розвинена економіка, особливо в сільськогосподарському секторі, означає збільшення виробництва експортних культур із покращенням кількості та сортів таких експортних

культур. Однак для індустріалізації країни буде сказано, що аграрне виробництво зросло, якщо сільське господарство може постачати достатньо матеріалів для сільськогосподарських галузей. У світлі цього Рейналдс [43] висловив думку, що розвиток аграрного сектору може сприяти економічному розвитку окремих, не дуже розвинених країн чотирма різними способами:

- збільшуючи запаси продуктів харчування для внутрішнього споживання та вивільняючи робочу силу, необхідну для зайнятості в промисловості;
- збільшення розміру внутрішнього ринку для виробничого сектора;
- шляхом збільшення пропозиції внутрішніх заощаджень;
- шляхом отримання іноземної валюти, заробленої від експорту сільськогосподарської продукції.

Тому формування сталого розвитку аграрного сектору економіки означає покращення якості життя в сільській місцевості, забезпечення достатньої кількості їжі для нинішнього та майбутніх поколінь та створення достатнього доходу для виробників аграрної продукції. Підтримка сталого розвитку аграрного сектору також передбачає забезпечення та підтримку продуктивних можливостей у майбутньому та підвищення продуктивності без шкоди для навколишнього середовища та природних ресурсів. Крім того, це вимагає поваги та визнання місцевих знань і місцевого управління природними ресурсами, а також зусиль, спрямованих на розвиток здібностей нинішніх поколінь без шкоди для перспектив майбутніх. Отже, економічна та екологічна стійкість, адекватний дохід фермерів, виробничі можливості на майбутнє, покращена продовольча безпека та соціальна стійкість є важливими елементами аграрного розвитку країн, що розвиваються [37].

Таким чином, коли аграрні виробники вирощують більше їжі та отримують більше доходу, вони можуть годувати свої сім'ї, відправляти своїх дітей до школи, дбати про здоров'я своєї сім'ї та інвестувати у свої виробництва, і це робить їхні громади економічно сильнішими та стабільнішими для розвитку аграрного сектору. Основною метою розвитку аграрного сектору є підвищення матеріального і соціального добробуту

населення. Тому його часто розглядають як комплексний підхід до покращення навколишнього середовища та добробуту людей у громаді [9].

Першим кроком у процесі розвитку аграрного сектору є відмова від погляду на сільське господарство в домодерних або традиційних суспільствах як на істотну статистику. Однак проблема розвитку цієї галузі економіки полягає не в перетворенні статичного сільськогосподарського сектора в сучасний динамічний, а в прискоренні темпів зростання сільськогосподарського виробництва та продуктивності відповідно до зростання інших секторів економіки, що модернізується.

Таким чином, будь-яка спроба прийняти змістовну перспективу на процес розвитку сільського господарства повинна відмовитися від погляду на сільське господарство в досучасному або традиційному суспільстві як на істотну статистику. Отже, теорія розвитку аграрного сектору національної економіки повинна давати уявлення про динаміку сільськогосподарського зростання, або про мінливі джерела зростання, в економіках, починаючи від тих, де виробництво зростає на 1,0% або менше, до тих, де сільськогосподарське виробництво щороку зростає на 4,0% і більше [23].

Досліджуючи розвиток аграрного сектору економіки варто особливу увагу звернути вивченню чинників розвитку аграрного виробництва, які безпосередньо впливають на його поточний стан та майбутній розвиток. Слід відмітити, що сучасною наукою сформовано різні підходи до класифікації чинників аграрного виробництва, проте всі вони в основному поділяють на 2 групи чинників (рис. 1.1).

Рис. 1.1 Чинники розвитку аграрного виробництва

Загалом чинники розвитку аграрного виробництва поділяються на природні та неприродні.

До природних чинників розвитку відносять:

1. Клімат – це найважливіший фактор розвитку сільського господарства, який також суттєво впливає на інші. В межах клімату виділяють його елементи:

- температура повітря – найважливіша змінна, що впливає на тривалість вегетаційного періоду, тобто кількість днів у році, коли середня температура повітря перевищує 5°C , що дозволяє розвивати рослинність;
- опади – а точніше їх розмір (в міліметрах) і розподіл протягом року;
- інсоляція – тобто кількість сонячної енергії, що надходить на Землю, вимірюється в ватах на квадратний метр площі;
- інші явища, такі як виникнення морозів і наявність вітрів.

2. Ґрунти – другий за значимістю природний фактор розвитку сільського господарства, частково зумовлений кліматом. На сільськогосподарську корисність ґрунту в першу чергу впливає її родючість.

3. Водні умови – чинник, заснований на заляганні поверхневих вод і глибині залягання підземних вод, які могли б бути використані в сільському господарстві. Водні умови місцевості можуть бути поліпшені в результаті зрошення (штучнозрошення) і осушення (регулювання водних відносин).

4. Форма поверхні – досить важливий чинник, що інформує про різноманітність рельєфу. Кращими сільськогосподарськими районами вважаються ділянки з пологим схилом, які не перешкоджають обробітку і не призводять до вимивання ґрунтів (як в гірських районах), але і не призводять до затримки води і формування заболочених місць (рівнинна ділянка). Важливою змінною, що виникає в результаті форми поверхні, є викриття схилу, тобто нахилу місцевості по відношенню до конкретного географічного напрямку. Найбільш сприятливим схилом буде, відповідно: південний в північній півкулі і північний в південній півкулі (до сонця). Це подовжує період вегетації і кількість енергії, що доходить до рослин.

До неприродних чинники розвитку аграрного виробництва, або іншими словами – соціально-економічних, відносять:

1. Рівень соціально-економічного розвитку – включає рівень розвитку промисловості і рівень розвитку сфери послуг, присвячених сільському господарству. Це один з найважливіших факторів, який дозволяє надавати сучасні машини або хімікати в сільському господарстві (промислова частина) і науково-дослідно-конструкторську та фінансову підтримку сектора (сервісна частина).

2. Трудові ресурси – це кількість людей, здатних працювати в сільському господарстві. Цей фактор відіграє важливу роль в країнах, заснованих на трудомісткому сільському господарстві, в залежності від кількості працюючих. У свою чергу, вона не грає великої ролі в країнах, заснованих на механізованому сільському господарстві.

3. Рівень сільськогосподарської культури – це термін знань і умінь фермерів, пов'язаних зі способом обробітку землі, тваринництвом, застосуванням захисних заходів або спеціалізованої техніки. Краще освічені і обізнані фермери значно ефективніше своїх неосвічених колег.

4. Аграрний устрій – це форма власності та розмір земель сільськогосподарського призначення.

5. Ступінь механізації сільського господарства – тобто середня кількість машин, що використовуються для обробки землі. Чим вище, тим краще.

6. Ступінь хімізації сільського господарства – кількість споживаних штучних добрив і засобів захисту рослин. Найсприятливіша ситуація, коли споживання хімічних речовин помірне, проте в деяких країнах необхідне інтенсивне внесення добрив.

7. Аграрна політика – цей фактор поділяється на два напрямки – національну політику і наднаціональну політику, пов'язану з членством в конкретних організаціях, особливо в Європейському Союзі.

1.2. Теоретичні основи та передумови здійснення експортної діяльності аграрних підприємств

У будь-якій країні світу дуже важливим є нарощування експортних можливостей економіки, оскільки це сприяє вирішенню багатьох макроекономічних та соціально-економічних проблем. А враховуючи, що протягом багатьох років роль аграрного сектору в Україні зростала, тому розвиток експортного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств, набуває особливої значимості.

Значні резерви експортного потенціалу аграрної галузі були закладені ще у попередні роки, але сьогодні можна сказати, що експортний потенціал багатьох аграрних підприємств використовується ще не достатньо, проте є й

ті агропідприємства, які максимально використовують експортні можливості для власного розвитку. Сучасні умови розвитку міжнародного поділу праці націлюють суб'єктів господарювання на формування та ефективне управління своїм експортним потенціалом, що є неможливим без розуміння його суті та передумов виникнення.

Аграрні підприємства з експортним потенціалом, щоб ефективно керувати ним, розвивати його, будуть більш стійкими та конкурентоспроможними в поточних економічних умовах на високоглобалізованому світовому ринку. Ефективне використання експортного потенціалу дозволить підприємству отримати додаткові вигоди від участі в міжнародній торгівлі, міжнародному поділі праці. Розширення ринків збуту, налагодження нових торгово-коопераційних зв'язків із зарубіжними партнерами забезпечить підвищення ефективності діяльності, збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції в кінцевому підсумку - прибуток.

Формування та розвиток аграрного експортного потенціалу залишається поза увагою, він відбуватиметься фрагментарно, без одночасної прив'язки до виробництва, внутрішньої економічної діяльності та імпорту, до якісних змін, що відбулися в системі зовнішньоекономічної діяльності на макро-, мезо , мікрорівнім [35, с.34].

Проте, експортний потенціал аграрних підприємства не функціонує ізольовано, замкнуто, процес взаємопроникнення потенціалів економічних систем різних рівнів: національної економіки, галузі, регіону, підприємства. Експортний потенціал аграрних підприємств неможливо розвивати окремо від експортного потенціалу інших галузей економіки, зокрема, розвитку транспортної інфраструктури. Головне призначення експортного потенціалу – розвиток аграрного сектора та сільськогосподарських підприємств, інтенсифікація виробництва.

Існують різні підходи до визначення експортного потенціалу аграрних підприємства. Багато з них є застарілими та не відповідають сучасним умовам господарювання, коли підприємства працюють у

глобалізованому економічному просторі відповідно до вимог СОТ та норм Європейського Союзу, з яким Україна має підписаний договір про Асоціацію. Відсутня комплексна методика визначення експортного потенціалу аграрного підприємства, його оцінки та розробки методів контролю за ним.

Досліджуючи експортний потенціал аграрного підприємства варто врахувати, що реалізація просторово-орієнтованої позиції повинна передбачати зосередження господарсько-збутової системи на отриманні певної частки ринку, що дозволить звести до мінімуму середні витрати виробництва.

Розглядаючи узагальнену інтерпретацію дослідження експортного потенціалу з цієї точки зору передбачає вивчення зворотних зв'язків між збільшенням експорту та показником економічної ефективності господарської діяльності аграрних підприємств, які здійснюють експорт сільськогосподарської продукції. Таким чином, експортний потенціал аграрних підприємств доцільно розглядати як важливий інструмент щодо підвищення ефективності їх господарської діяльності. Схематично інструментальний етап дослідження експортного потенціалу відображено на рис. 1.2.

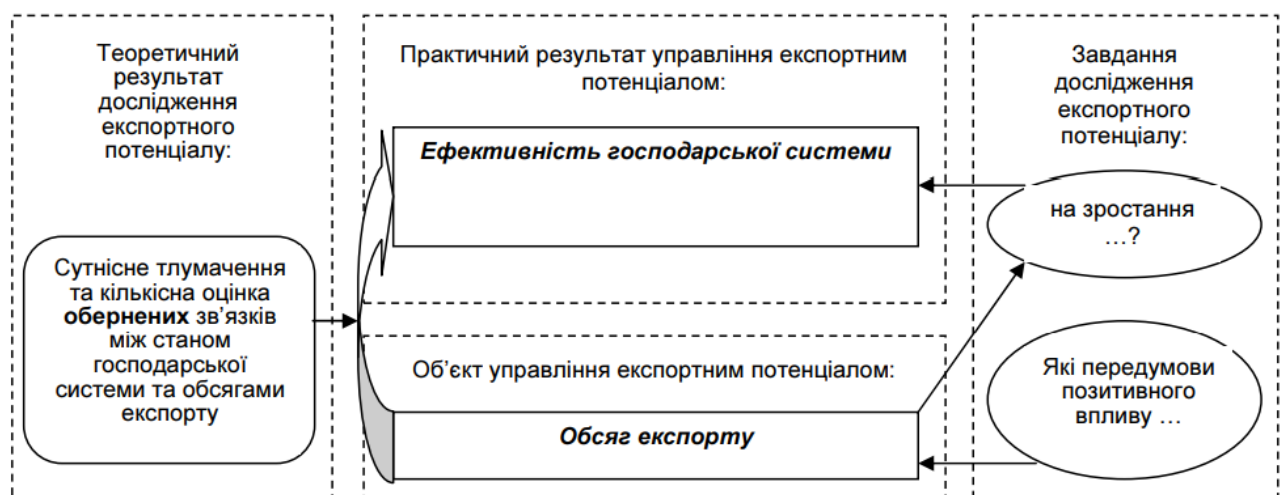

Рис. 1.2. Схема дослідження експортного потенціалу сільськогосподарської системи [27, с. 106]

Важливим аспектом є розробка адекватних механізмів управління та розвитку експортного потенціалу аграрного підприємства відповідно до вимог СОТ. Можна запропонувати визначення експортного потенціалу підприємства, засноване на критичному аналізі існуючих підходів, аналізі сучасного розвитку міжнародного поділу праці та міжнародних торговельно-виробничих відносин та власних вигадок.

Так, під експортним потенціалом аграрного підприємства розуміється сукупна здатність підприємства, виходячи з його виробничо-економічних можливостей, здійснювати збут продукції за кордон, залучати прямі іноземні інвестиції та брати участь у міжнародних спільних виробничих процесах [29, с.114].

Таким чином, закладені сучасні особливості економічної діяльності, зокрема необхідність не лише прямого постачання сільськогосподарської продукції, а й участі агропідприємств у процесах міжнародної кооперації для ефективного розвитку експортного потенціалу аграрної галузі.

В управлінні таким складним економічним суб'єктом, як експортний потенціал аграрного підприємства, необхідний найбільш комплексний облік множинних показників макроекспортного потенціалу мезо- та мікрорівня, дія яких зумовлена впливом як зовнішнього середовища підприємства та внутрішнього його стану [35, с.34].

Можна виділити низку чинників, які впливають на експортний потенціал аграрного підприємства:

- загальні зовнішні чинники, що впливають на експортний потенціал аграрних підприємств (НТП, політичні фактори, ситуація на світових ринках, державне регулювання та міжнародні організації);
- чинники, що безпосередньо впливають на експортний потенціал конкретного підприємства (клієнти, конкуренти, національне державне регулювання та підтримка національних експортерів, постачальники імпортованих комплектуючих, партнери міжнародної сільськогосподарської кооперації, інфраструктура);

- чинники формування експортного потенціалу конкретних аграрних підприємств (наявність сучасного імпортного обладнання, наявність інноваційної продукції, участь у міжнародних спільних сільськогосподарських процесах, наявність імпортних комплектуючих і комплектуючих для виробництва експортної продукції, участь у діяльності спеціальних економічних зон, стратегія розвитку зовнішньої торгівлі, фінансовий потенціал) [40, с.114].

Модель експортного потенціалу дозволяє схематично представити структуру експортного потенціалу сучасного аграрного підприємства, виявити внутрішні складові та резерви його збільшення, визначати чинники, що впливають на цей потенціал, а отже, контролювати їх. Модель враховує експортний потенціал аграрних підприємств і є основою для розробки економічної методології його оцінки. Сутність методики оцінки розвитку експортного потенціалу аграрного підприємства полягає у визначенні елементної його структури та розробці системи показників, з виходом ключових цільових показників для конкретного підприємства.

Запропонована методика охоплює всі економічні складові експортного потенціалу аграрного підприємства та дозволяє виділити планові показники, показники його розвитку. У комірковій структурі експортного потенціалу агропідприємств виділено такі складові:

- виробничий потенціал,
- фінансовий потенціал,
- трудовий потенціал,
- експортні можливості,
- ринковий потенціал та конкурентоспроможність аграрного експорту,
- інфраструктура,
- участь у міжнародній сільськогосподарській кооперації.

На відміну від існуючих методик до запропонованої методики, окрім класичних виробничо-фінансових, додатково введено такі показники-індикатори, характерні для аграрних підприємств, а саме:

- розмір державних субсидій, отриманих на розвиток експортоорієнтованого виробництва;
- сума державного страхування експортних поставок підприємства;
- частка адміністративних працівників, які здійснюють митне декларування сільськогосподарської продукції, що експортується, до загальної чисельності працівників;
- частка продукції зі знаком відповідності вимогам Європейського Союзу;
- частка сільськогосподарської продукції, що підпадає під державні гарантії та страхування експортних поставок;
- кількість критичних помилок у митних деклараціях, які призвели до донарахування митних платежів або порушення справи про адміністративне правопорушення;
- термін митного оформлення;
- рівень міжнародної сільськогосподарської кооперації у виробництві продукції;
- кількість оформлених митних декларацій відповідно до процедур митного оформлення;
- кількість іноземних партнерів [34, с.41].

Також у ряді джерел можна знайти адаптовану для вітчизняних підприємств модель формування та реалізації експортної стратегії аграрного підприємства. Суть моделі полягає в оцінці експортного потенціалу підприємства та моніторингу ефективності реалізації експортної стратегії шляхом оцінки цільової діяльності підприємства, пов'язаної з його експортною діяльністю. Ця модель дозволяє провести комплексну оцінку експортного потенціалу:

- оцінити стан підприємства (виробництво, зайнятість, фінансова спроможність);
- оцінити рівень своєї експортної діяльності.

Модель передбачає вибір експортної стратегії на основі різних варіантів і відповідно до встановлених критеріїв.

Важливим також є і врахування бар'єрів, які ускладнюють, особливо невеликим компаніям, розвиток експортної діяльності. Проведені наукові дослідження підтверджують існування зв'язку, що чим менша компанія (з точки зору кількості працівників або товарообігу), тим чутливіша вона до бар'єрів у міжнародній торгівлі, пов'язаних з обмеженими ресурсами, операційними труднощами та торговими обмеженнями [33].

Так, на сьогодні виділено чимало експортних бар'єрів і визначено їх пріоритетність. Маркетингові перешкоди були дуже високі в цьому рейтингу. Одним із найбільших завдань у процесі інтернаціоналізації компаній є адаптація продукту, що пропонується за кордоном, до вподобань споживачів і специфіки даного ринку. Це часто означає необхідність розробки нового продукту. Малі компанії мають особливі проблеми з цим через недостатні управлінські навички, відсутність компетенції в галузі досліджень і розробок та обмежені фінансові ресурси. При прийнятті експортних рішень слід враховувати різні умови використання продукту, відмінності в купівельній спроможності, різні смаки та інші соціально-культурні фактори.

Важливими також є і відмінності у стандартах якості, що є результатом як різних уподобань споживачів, так і державних стандартів. Незважаючи на певні проблеми з дотриманням вимог певних стандартів, умілий менеджер може використати процес адаптації для створення конкурентної переваги шляхом покращення способу функціонування даної організації. Міжнародні програми та програми ЄС допомагають компаніям і фермерам у цьому процесі адаптації.

Таким чином, вплив експорту на рівень ефективності сільськогосподарської системи, поряд із розглянутим зниженням собівартості продукції завдяки росту масштабів виробництва, доцільно враховувати й інші джерела росту суми прибутку, зокрема, різницю між цінами експорту та імпорту, підвищенням якості аграрної продукції завдяки запровадженню міжнародних та європейських стандартів, стимулювання продуктивних та

організаційних інновацій в результаті посилення конкуренції тощо. Кожен із перерахованих аспектів означає для аграрного підприємства підвищення рівня конкурентоспроможності продукції та підприємства загалом. При тому, прибуток від експорту повинен стати важливим джерелом ресурсів, за рахунок якого вказані конкурентні переваги зможуть формуватись, відтворюватись та підвищуватись.

1.3. Методологічні підходи до дослідження аграрного експортного потенціалу

Зовнішня торгівля, у тому числі продукцією сільського господарства та харчової промисловості, є одним з важливих секторів світової економіки, який забезпечує економічну незалежність, продовольчу безпеку та стабільність у державі.

У вирішенні вищевказаних завдань особлива значимість приділяється питанням економічної оцінки експортного потенціалу агропродовольчої галузі на рівні окремої країни, яка спрямована на досягнення поставленої мети (розширення ринків збуту, збільшення ринкової частки, зростання обсягів продажу та ін.) при менших витратах виробничих ресурсів . Як показує практика, міжнародний обмін товарами (послугами) може бути вигідним усім учасникам зовнішньоекономічних зв'язків за умови правильного оформлення структури експорту та імпорту.

У результаті дослідження нами виділено різні методики аналітичної оцінки експортного потенціалу, які у літературних джерелах класифікують за такими ознаками:

- за об'єктом оцінки: суб'єкт господарювання (організація), галузь, регіон, країна (з можливістю дослідження на різних рівнях управління), інтеграційне об'єднання;

- рівню складності: прості кількісні (за одиницю виміру приймають класичні одиниці виміру – частки, вартісні одиниці виміру, відсотки та ін.) та

експертні (базуються на системі оцінок у балах і мають на увазі залучення фахівців у даному питанні);

- методів оцінки: статичні (що не враховують фактор часу – метод порівняння витрат, метод порівняння доходів, метод окупності, метод рентабельності) та динамічні (що враховують фактор часу – метод чистої дисконтованої вартості, метод внутрішньої ренти, метод окупності, індекс прибутковості);

- параметрах, що застосовуються: змістовні (оцінка елементів експортного потенціалу або його факторів), порівняльні (ґрунтуються на порівнянні продукції або результатів діяльності підприємства з продукцією або результатами діяльності підприємства-конкурента), системні (характеризують рівень експортного потенціалу та рівень його використання);

- ефект інвестицій у зовнішньоторговельну діяльність: фінансово-економічний (враховує у вартісному вираженні всі види результатів та витрат, зумовлених реалізацією інновацій);

- соціальний (характеризує створення умов для використання потенціалу працівників, збільшення кількості робочих місць); іміджевий (пов'язаний із формуванням позитивного іміджу об'єкта оцінки);

- маркетингових підходах до оцінки можливостей для експорту (аналіз ємності та умов роботи на ринках (попит та пропозиція на товар, оцінка імпорту, зміна запасів, дослідження) внутрішніх та зовнішніх умов); розгляд бізнес- та маркетинг-середовища (розвиток та ротація кадрів, зростання частки ринку, ноу-хау, PR, реклама, маркетингові ходи, взаємодія із засобами масової інформації). Крім того, існують експертні оцінки, що базуються на системі оцінок у балах та мають на увазі залучення фахівців [14].

Встановлено, що міжнародні економічні та торговельні організації використовують різні підходи до оцінки експортного потенціалу. Так, Світова організація торгівлі визначає результативність експорту з погляду застосування механізмів його підтримки. СОТ пропонує методіку класифікації заходів щодо просування експорту (експортні субсидії, у тому

числі експортні кредити, страхування експорту, послуги з маркетингу та просування на ринок), а також механізм, спрямований на збільшення експорту через укладання регіональних торгових угод. Експортні субсидії відносяться до заходів, що поступово втрачають своє значення. Відповідно до статті 8 Угоди щодо сільського господарства кожна держава-член зобов'язується не надавати експортні субсидії, крім відповідно до угоди [50].

Систематизація та узагальнення досвіду країн (США, Європейського Союзу, Японії, Аргентини, Бразилії та ін.) свідчить, що оцінка зовнішньоторговельної діяльності на макро рівні безпосередньо пов'язана з показниками економічної безпеки держави і впливає на виробничу сферу (сума іноземної валюти, зароблена експортерами), доходи бюджету (частка доходів державного бюджету від зовнішньоекономічної діяльності), соціальний сектор (кількість працездатного населення, зайнятого у виробництві експортної продукції чи послуг). При цьому експортний потенціал країни виражається у розмірі та якості сальдо торгового балансу. У розвиток даного підходу слід зазначити, що його цілі можна застосовувати і для оцінки економічного потенціалу регіонів та територій.

Зокрема, більшість авторів пропонують кількісні методи оцінки конкурентного переваги, тоді як існують фактори (якість та інноваційність продукції, законодавство, менеджмент, розвиток людського капіталу та технологій та ін.), методики оцінки яких авторами не запропоновано. Тому для вдосконалення цього аспекту слід комбінувати кількісні та якісні методи аналізу конкурентоспроможності (ефективності) експорту.

Категорія «експортний потенціал» нами розглядається як бізнес-процес, який ділиться на основні стадії (формування, розвиток, управління) і включає послідовність певних етапів (планування, регулювання, організація, мотивація, контроль). Новизна розроблення полягає в оцінці експортного потенціалу шляхом розрахунку системи показників як на рівні окремих суб'єктів господарювання АПК (прямий метод), так і за допомогою національних спеціалізованих та державних органів (непрямий метод) з дотриманням наступних методологічних принципів:

• найбільш повний облік всіх складових витрат та результату (неповний облік може спотворити висновки щодо оцінки ефективності експортної діяльності);

• порівняння з базовим варіантом, за який може бути прийнятий певний часовий відрізок (місяць, квартал, півріччя, рік);

• приведення витрат і результатів у порівнянний вид за обсягом, якістю, періодом часу та іншими параметрами;

• приведення різночасних витрат та результатів до одного моменту часу (див. рис. 1.3).

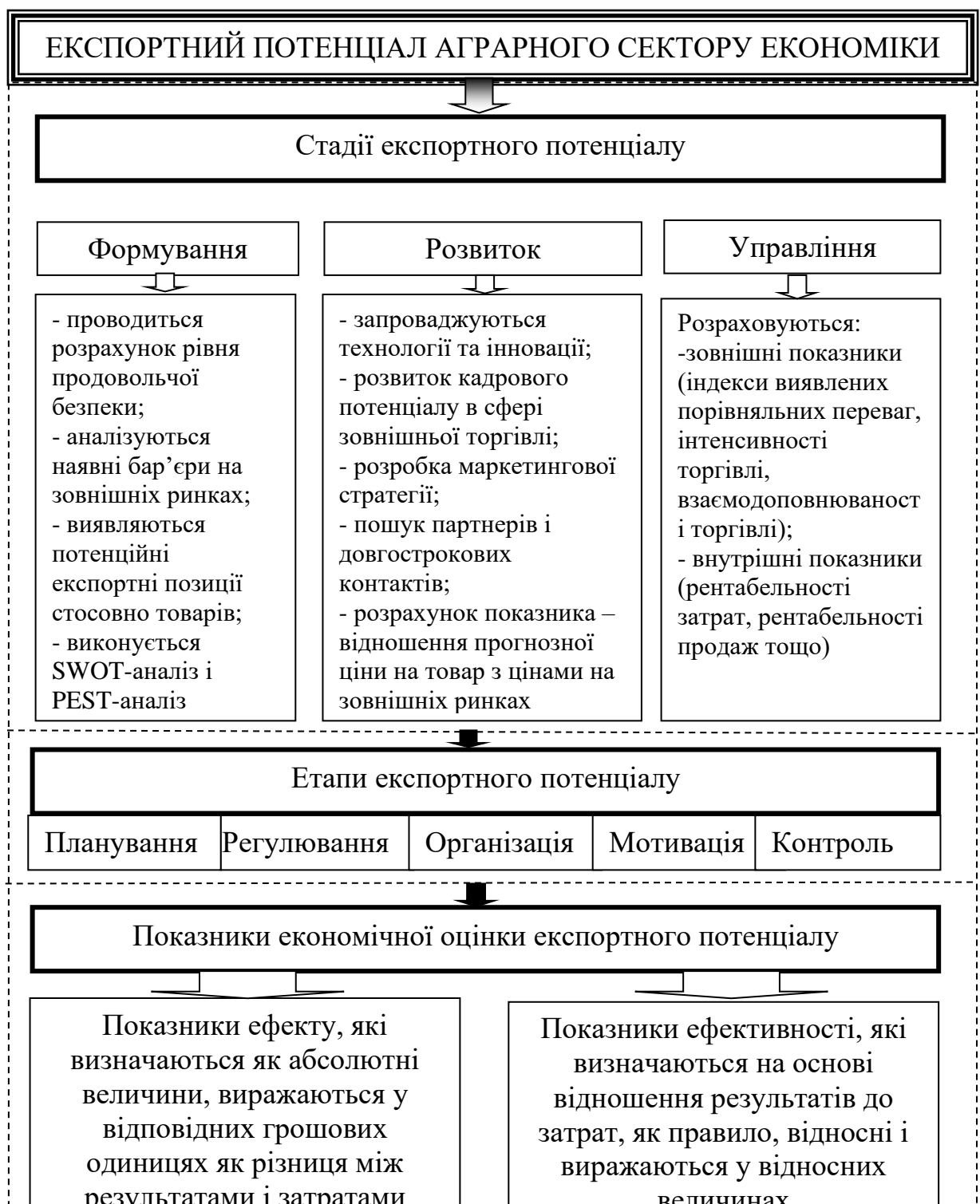

Рис. 1.3. Система показників економічної оцінки експортного потенціалу аграрного сектору економіки

На першому етапі (формування) визначення експортного потенціалу важливо цілеспрямовано здійснити розрахунок рівня продовольчої безпеки на внутрішньому ринку та ринках країн – імпортерів агропродовольчої продукції в цілому та щодо окремих товарів, що дозволить встановити, чи має країна можливості для експорту за умови забезпечення внутрішнього ринку, а також рівень потреби в імпорті продовольства в країні-імпортері.

Важливою є оцінка наявних бар'єрів на ринках країнах-імпортерів, така оцінка може бути виконана за допомогою міжнародних баз даних та із залученням послуг сторонніх організацій. SWOT-аналіз та PEST-аналіз дозволять оцінити фактори внутрішнього та зовнішнього середовища. На другому етапі (розвиток) країна, галузь, підприємство впроваджують технології, інновації, що розвивають експортний потенціал, а також знаходять потенційних партнерів. На третьому етапі (управління) доцільно виконати розрахунки щодо ефективності експортної діяльності для подальшого прийняття рішення щодо її розширення або зміни стратегії та виходу на світові ринки з новими товарами.

Виконані дослідження показують, що важливими є індекси, що характеризують ефективність експорту (рентабельність витрат, яка визначає рівень прибутку з гривні витрат на виробництво експортної продукції; рентабельність продажів, що визначає рівень прибутку, що отримується з рубля експортних продажів; та з темпами зростання експортного продажу та витрат).

Загалом, конкретний розрахунок показників економічної ефективності експортного потенціалу продукції АПК значною мірою залежатиме від виду операції на зовнішньому ринку, її цілей, умов та інших

особливостей конкретної угоди. Результативність імпорتنих поставок сільськогосподарської продукції та продовольства повинна розраховуватися з урахуванням цілей здійснення імпорту: для власного споживання або для реалізації на внутрішньому ринку.

У результаті проведення аналізу попиту на сільськогосподарську продукцію та каналів реалізації продовольчих товарів економічна оцінка експортного потенціалу агропромислового комплексу дозволяє забезпечити стійке та ефективне функціонування аграрного сектору у структурі світогосподарських зв'язків та визначити пріоритети її розвитку.

Таким чином, методичний підхід щодо визначення ефективності експортного потенціалу аграрного сектору економіки, суть якого полягає у використанні комплексної системи показників на різних стадіях (формування, розвиток, управління) та етапах управління (планування, регулювання, організація, мотивація, контроль), що характеризують результати проведених заходів, перспективні напрями експортної стратегії розвитку суб'єктів господарювання має практичне застосування, що дозволить отримати достовірну оцінку поточної ситуації на конкретному ринку збуту, виявити тенденції, проблеми та пріоритети його розвитку, а також потенційні та конкурентні можливості організації з виходу в даний агропродовольчий сегмент ринку.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка експортної діяльності вітчизняних товаровиробників

Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності є невід'ємною складовою вітчизняної економіки. У довгостроковій стратегії розвитку економіки спрямованої на вирішення проблем її модернізації та реструктуризації, на державному рівні особливого значення має надаватись питанням розвитку експортоорієнтованих галузей.

Формування експортного потенціалу національної економіки, стає ключовою формою стимулювання розвитку окремих галузей економіки. Як показує досвід зарубіжних країн, розширення експортного потенціалу сприяє поліпшенню економічного становища багатьох депресивних регіонів, та економіки, загалом. При цьому велике значення надається розробці реального механізму стимулювання експорту як на національному, так і на місцевому рівнях.

Для аналізу експортного потенціалу країни використовують систему показників. Найбільш загальним є сума експорту товарів та послуг за певний період часу. Для розуміння ситуації щодо змін у вітчизняному експорті подаємо розрахунок динаміки експорту товарів та послуг за крайні три роки, варто зазначити, що цей період включає 2019 рік, який був до кризовим (див. рис. 2.1).

Як бачимо на рисунку 2.1., протягом досліджуваного періоду загальний обсяг експорту товарів та послуг з України зріс 18 млрд дол США. При тому, що у 2020 році спостерігався незначний спад у порівнянні з 2019 роком. Це підтверджує, що глобальна криза спричинена поширенням коронавірусу на увесь світ не суттєво вплинула на експортні можливості вітчизняної економіки. У той же час у 2021 році, враховуючи сприятливу кон'юнктуру на експортні товари України, а також відновлення світової економіки після кризи вплинуло на значне збільшення обсягів експорту вітчизняних товарів та послуг.

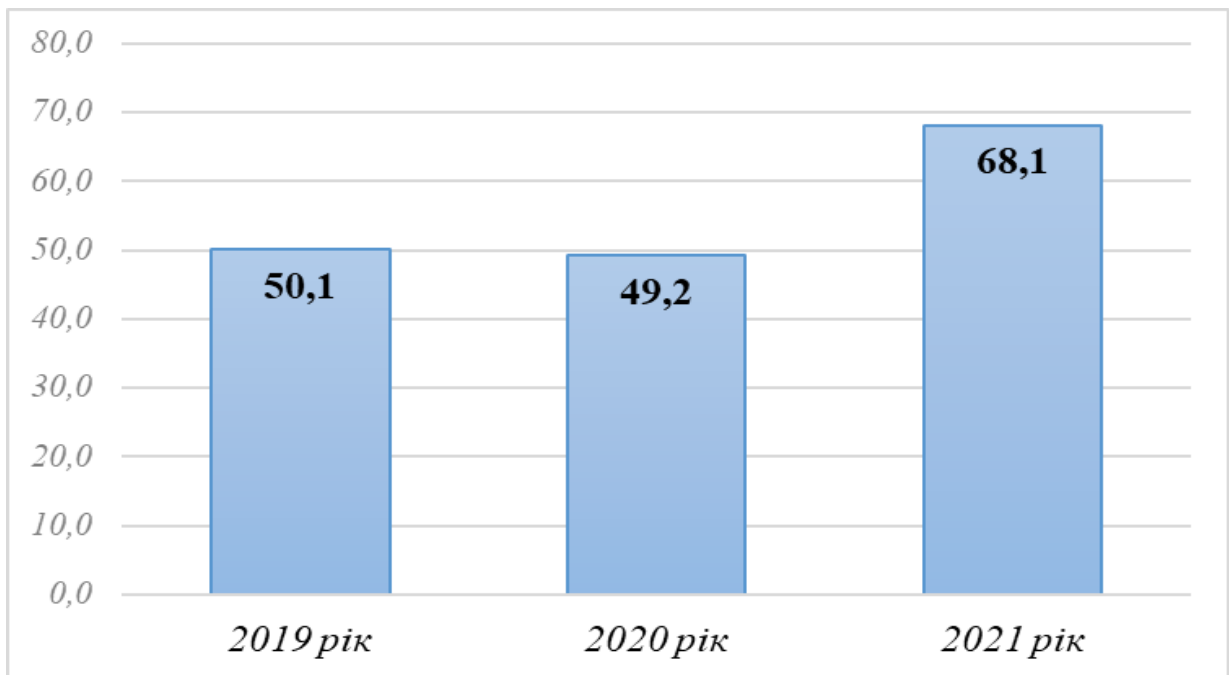

Рис. 2.1. Динаміка експорту товарів та послуг з України, млрд дол США

Детальніше дослідження динамічних змін експорту протягом кожного із трьох досліджуваних років показане на рисунку 2.2 свідчить, що помісячний обсяг експорту товарів та послуг не був рівномірним. Так, у 2019 році сума експорту від січня, коли цей обсяг становив понад 4 млрд дол США, поступово зменшувалась до червня, проте вже у другій половині року було щомісячне зростання обсягів експорту і досягло максимального значення у році у сумі майже 5 млрд дол США. Що стосується кризового 2020 року, то протягом нього ситуація не була такою ж рівномірною. Частково ситуація була зворотною, адже до травня сума щомісячного експорту збільшувалась, проте в червні бачимо суттєве, відносно травня на 1 млрд доларів зменшення. Надалі, до завершення року експорт утримувався на рівні близькому 4 млрд дол США. У 2021 році бачимо щомісячне нарощування, за винятком червня та жовтня, обсягів експорту від 4 млрд дол США у січні до 6,8 млрд дол США у грудні.

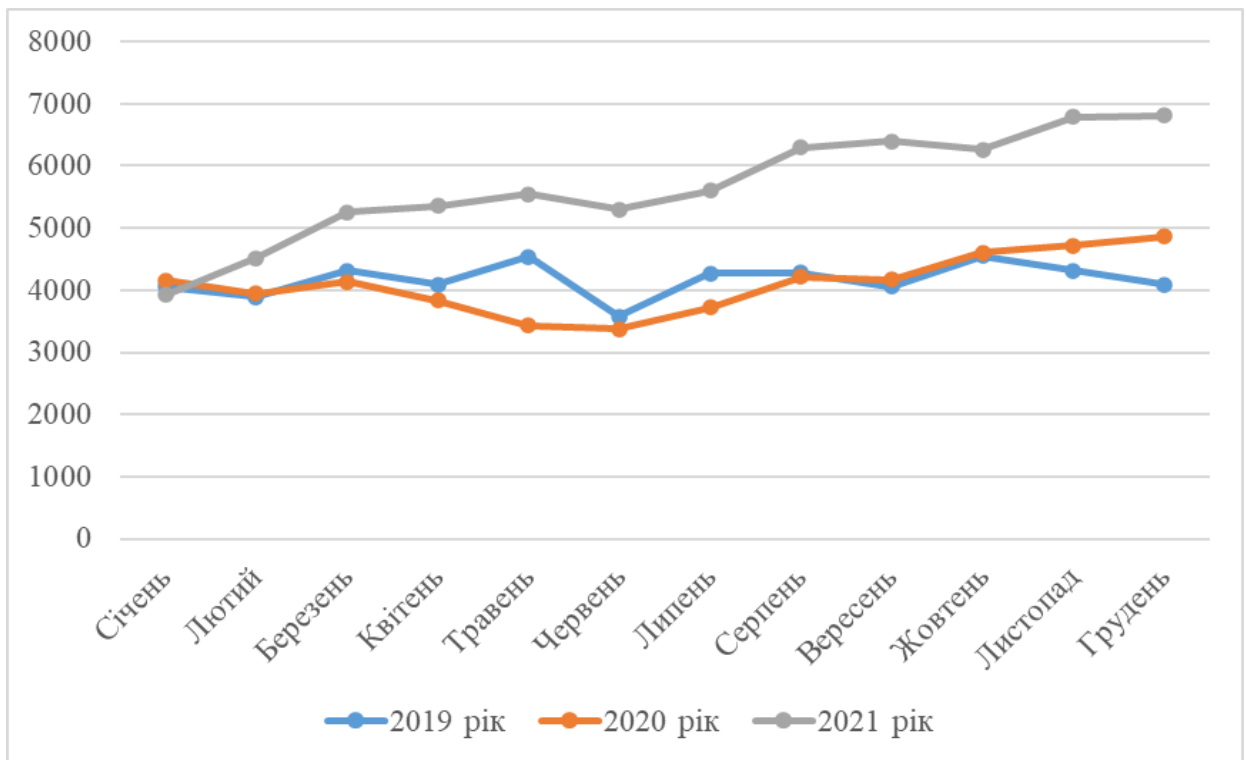

Рис. 2.2. Щомісячна динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами вітчизняних товаровиробників за країнами світу, млрд дол США

Питання про вибір зовнішньоторговельної політики, що призводить до зростання економіки, вивчається економістами довгий час. Внесок зовнішнього сектора в економічне зростання оцінюється неоднозначно. З одного боку, більшість країн, що розвиваються, переслідують стратегію економічного зростання, що базується на експорті, з іншого відзначають, що орієнтація на зовнішню торгівлю може негативно позначитися на вітчизняному виробництві. Прихильники експортно орієнтованого зростання зазначають, що така політика призводить до спеціалізації економіки та отримання позитивного ефекту, крім того, експортний сектор, щоб конкурувати на зовнішніх ринках, має бути ефективним: створювати ринок для висококваліфікованих працівників, розвивати та поширювати технології, запозичувати технології за кордоном. Виділяють також роль експорту у доступі до іноземної валюти.

Найзагальнішим показником розвитку будь-якої економіки світу є обсяг її валового внутрішнього продукту. Власне індикатором росту національної економіки є показник темпів росту ВВП, що забезпечується за

рахунок доданої вартості, що формується у кожній галузі народного господарства. Важливим джерелом для збільшення ВВП є експорт товарів та послуг завдяки якому є можливість нарощування виробництва за рахунок зовнішнього споживання.

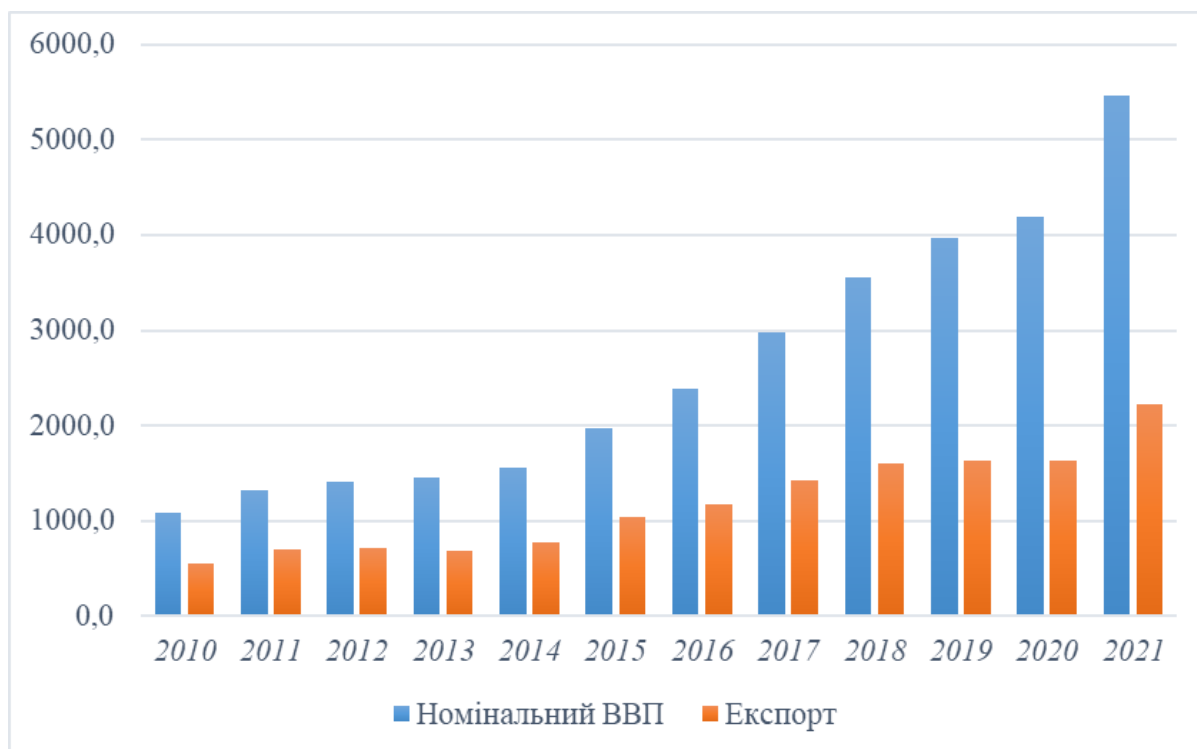

Рис. 2.3. Динамічні зміни експорту співставно із номінальним ВВП України, млрд грн

Згідно розрахунків показаних на рисунку бачимо, що від 2011 року включно до 2014 року номінальний ВВП України і сума експорту залишались практично незмінними. Проте із 2015 року за винятком 2020 року спостерігалась тенденція суттєвого зростання номінального ВВП. Звичайно, значною мірою це обумовлено інфляційною складовою, проте врахування індексу росту цін можна стверджувати, що відбувалось і реальне зростання ВВП України. Слід зауважити, що показник номінального ВВП зростав швидшими темпами ніж сума експорту і якщо у 2014 році частка експорту у номінальному ВВП становила 49,8 %, то у 2021 році лише 40,7 %. Отже, це свідчить, що валовий продукт України зростав в основному за рахунок внутрішнього споживання, а не експортної складової.

Експортний потенціал країни забезпечують виробники різних організаційно-правових форм господарювання, які здійснюють свою виробничу діяльність у різноманітних галузях виробництва. Одним з визначальних чинників, які впливають на потенційні можливості виходу підприємства на зовнішні ринки у вітчизняних умовах є розмір підприємства.

Таблиця 2.1.

Залежність обсягу експорту продукції від розмірів суб'єктів господарювання у 2020 році

№ п/п	Розмір підприємства за кількістю працівників	Кількість підприємств	Експорт товарів		У середньому на 1 підприємство, млн дол США
			Обсяг, млн дол США	Структура, %	
1	До 9 осіб	6134	2753,4	5,8	0,45
2	10-49 осіб	5100	4194	8,8	0,82
3	50-249 осіб	3063	8219	17,3	2,68
4	250 осіб і більше	1155	32078,5	67,4	27,77
5	Фізичні особи підприємці	5560	347	0,7	0,06
	Разом	21012	47591,9	100,0	2,26

Як бачимо у таблиці 2.1, в Україні у 2020 році функціонувало понад 21000 суб'єктів господарювання, які здійснювали експорт товарів, з яких найменша кількість, 1155 од є відносно великими і мають понад 250 працівників. Проте цими підприємствами продукується понад 67 % експортних вітчизняних товарів. У той же час більше 5 тис фізичних осіб підприємців, які здійснюють експорт забезпечують менше 1 % національного експортного потенціалу. Відносно дрібні господарські структури, чисельність працівників яких становить менше 10 осіб, а загальній структурі національного експорту товарів забезпечують менше 6 % реалізуючи продукції в середньому на 1 підприємство 450 тис дол США в рік.

Залежно від зміни глобальних умов та внутрішніх передумов географія експорту кожної країни має певні специфічні особливості. Що стосується вітчизняного експорту, що протягом останніх 10 років його структура суттєво змінилась.

Таблиця 2.2.

Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами, млрд дол США

Роки	Країни СНД	Європа		Азія	Африка	Америка	Разом
		разом	у т.ч. ЄС				
2012	25,3	17,4	16,4	17,7	5,6	2,6	68,8
2013	22,1	17,1	16,0	16,8	5,1	2,2	63,3
2014	14,9	17,1	16,4	15,4	5,1	1,4	53,9
2015	7,8	13,2	12,6	12,4	3,8	0,8	38,1
2016	6,0	13,8	13,2	11,8	3,9	0,7	36,4
2017	6,9	17,9	17,1	13,0	4,0	1,2	43,3
2018	7,0	20,6	19,6	13,8	4,1	1,6	47,3
2019		26,7	20,1	16,6	5,0	1,5	50,1
2020		23,7	17,9	19,7	4,0	1,5	49,2
2021		34,2	26,8	24,8	5,6	3,3	68,1
2021 р., до 2012 р, %		196,4	163,3	140,0	99,8	125,0	98,9

Наведені дані у таблиці 2.2. свідчать, що до 2014 року майже четверта частина українського експорту припадало на країни СНД. Проте, російське вторгнення у 2014 році суттєво вплинуло на експорт товарів та ринки на яких представлено вітчизняні товари. Так, у 2018 році, коли в останнє відображалась у статистиці інформація щодо експорту товарів до країн СНД на цей регіон припадало лише 7 % експорту. У той же час за всіма іншими регіонами світу, за винятком Африки, відбулось суттєве зростання обсягу експорту товарів вироблених вітчизняними товаровиробниками. Особливо відчутно, майже удвічі зріс експорт товарів до Європи. Починаючи із 2015

року спостерігається стабільна динаміка росту частки експорту товарів України до Європейського Союзу. Відзначимо, що попри суттєве зростання частки експорту вітчизняних товарів до Америки, загалом в загальній структурі цей ринок для вітчизняних товаровиробників займає несуттєве значення.

2.2. Стан та тенденції розвитку аграрного сектору економіки

Аграрний сектор економіки є одним із найдавніших форм господарської діяльності людини – початки розселення тісно пов'язані з сільськогосподарськими районами. Він має особливе значення, оскільки його основне призначення - виробництво продуктів харчування, тобто продуктів, вкрай необхідних для життєдіяльності людини.

Аграрний сектор є великим виробником продуктів харчування та сировини для промисловості та експорту. Протягом всієї історії сільськогосподарська діяльність втрачала своє господарське значення. Його значення зменшується з процесом економічного розвитку. Диверсифікація виробничої діяльності, заміщення природних продуктів штучними, управління промислово розвиненими країнами створили цю тенденцію. Сьогодні у світовому валовому внутрішньому продукті частка аграрного сектору становить не більше 10%, що є подібним для України.

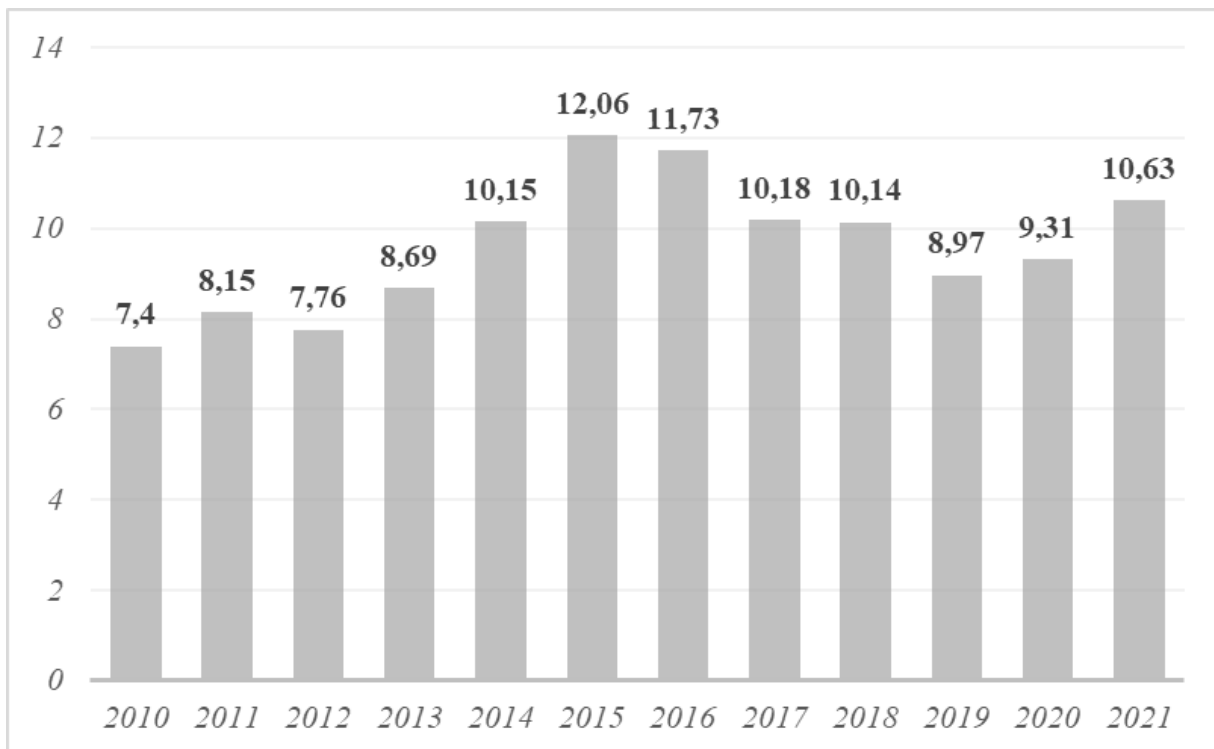

Рис. 2.4. Частка доданої вартості аграрним сектором до валового внутрішнього продукту (ВВП) в Україні з 2010 по 2021 рік, %

У 2021 році аграрний сектор України зробив внесок приблизно на 10,6 відсотка доданої вартості до валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Починаючи з 2010 року частка зростає на 5 % і досягла понад 12 % у загальній структурі ВВП України у 2015 році. Проте, до 2019 року спостерігалась зворотня тенденція і частка аграрного сектору в структурі ВВП країни опустилась нижче 9 %. Варто відзначити, що це не відбувалось за рахунок зменшення обсягу виробництва аграрної продукції. Детальніший аналіз свідчить, що це пояснюється тим, що валовий продукт України зростає у інших секторах економіки значно більшими темпами, що загалом відповідало тенденціям розвинутих країн. Так, у 2014 році номінальний ВВП України становив понад 1,5 трлн грн, а у 2019 році цей показник сягнув майже 4 трлн грн.

Що ж стосується динаміки росту виробництва аграрної продукції, то дані за спостережний період покажемо на рис.

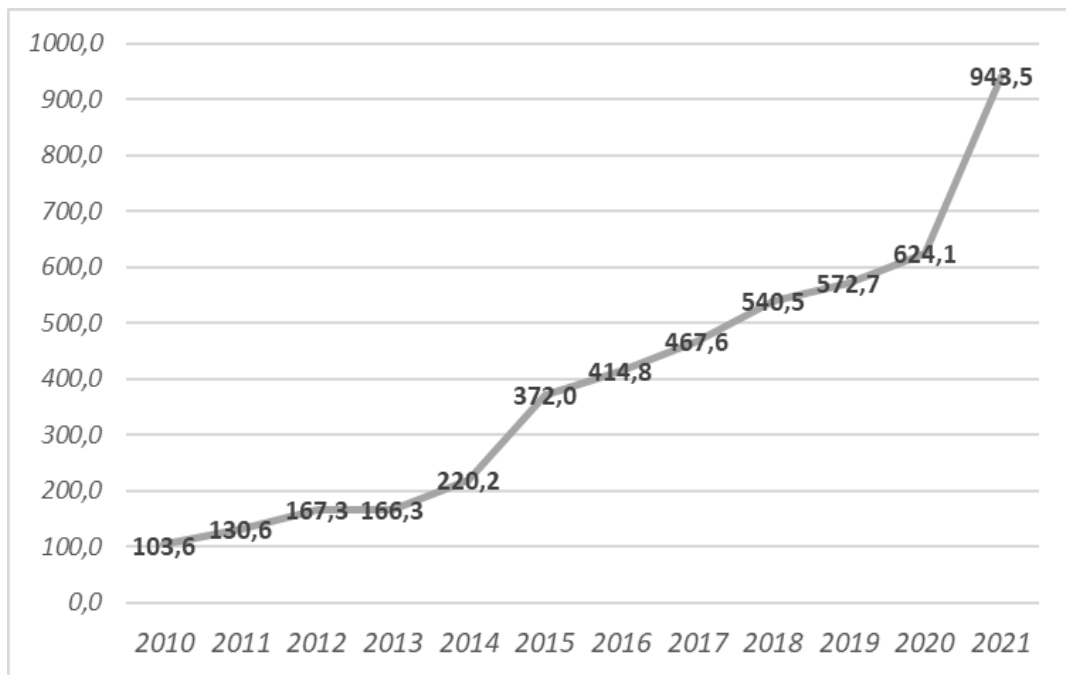

Рис. 2.5. Обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції, млрд грн

Наведені на рис. 2.5. дані свідчать, що від 2010 року до 2021 року обсяг реалізованої продукції аграрного сектору економіки зростав щорічно, за винятком несуттєвого зменшення у 2013 році. Проте, якщо за період з 2010 року до 2014 року загальний показник росту був не суттєвим, то протягом 2014 та 2015 років, попри окупацію значної частини території України обсяг реалізованої аграрної продукції зріс майже у 2,5 рази. Звичайно, значною мірою це пояснюється інфляційними процесами, проте, в цей же період розпочалось реальне зростання обсягів реалізації сільськогосподарської продукції. Особливо відчутним відбулось зростання у 2021 році, на 50 %, що становить 320 млрд грн. Таким чином, протягом досліджуваного періоду відбулось майже 10-ти кратне зростання обсягів реалізації сільськогосподарської продукції.

Україна – країна з багатовіковою історією розвитку аграрного сектору економіки. В даний час аграрна політика базується на інтенсифікації як рослинництва, так і тваринництва, що пов'язано з технічним прогресом і системними змінами, що відбулися в останні роки.

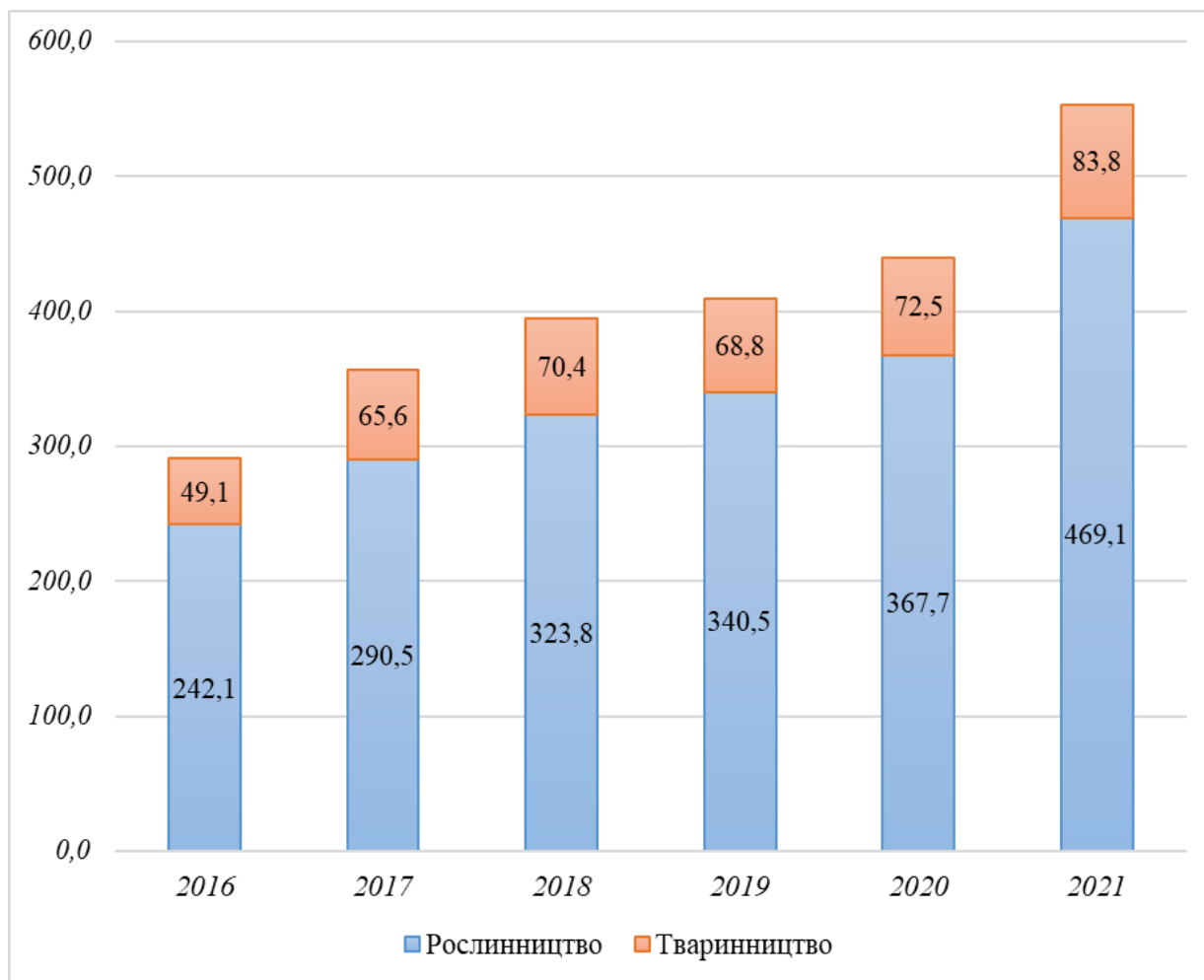

Рис 2.6. Динаміка вартості продукції реалізованої підприємствами, млрд. грн

Що стосується реалізації продукції рослинництва та тваринництва сільськогосподарськими підприємствами, то бачимо, що частка рослинницької продукції є в рази більшою за продукцію галузі тваринництва. Слід відмітити, що темпи росту вартості продукції є подібними у обох галузях, проте якщо приріст рослинницької продукції за досліджуваний період становив 93,8 %, то тваринницької – 70,6 %.

В Україні починаючи з 1991 року було проведено чимало реформ в аграрному секторі. Це в свою чергу відобразилось на структурі та кількості виробників сільськогосподарської продукції.

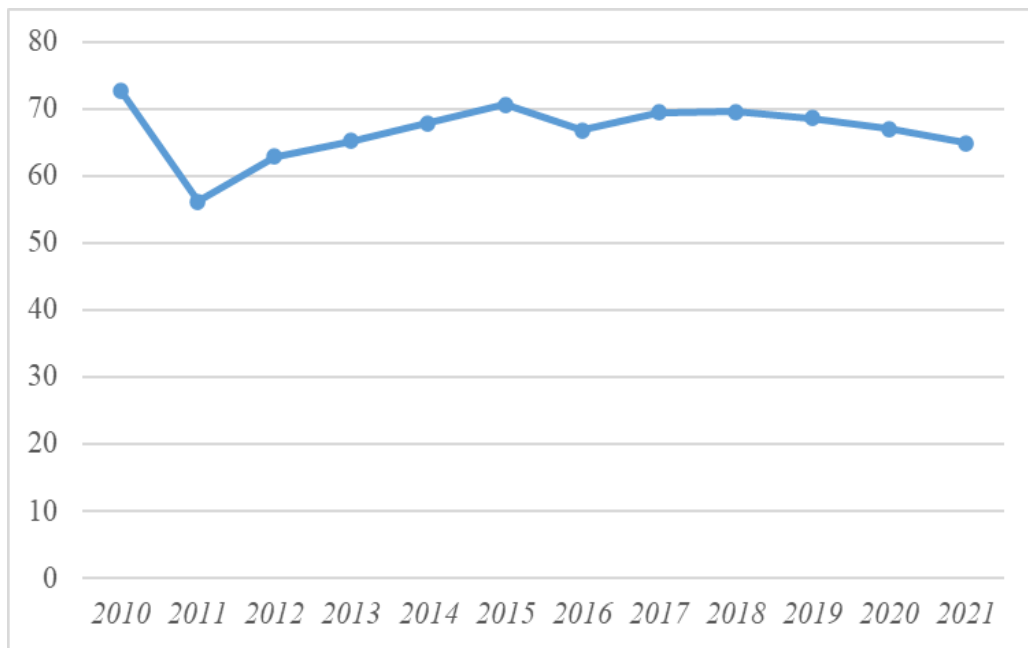

Рис. 2.7. Динаміка кількості діючих суб'єктів господарювання, які займаються виробництвом аграрної продукції, тис од

Як бачимо на рсиунку 2.7., протягом досліджуваного періоду кількість виробників аграрної продукції в Україні змінювалась не суттєво. Лише можна відмітити 2 закономірності, насамперед спостерігаємо, що з 2011 року до 2015 року їх чисельність поступово зростала, в той же час майже аналогічними темпами почала зменшуватись з 2017 року до нині. І станом на 2021 рік в Україні нараховувалось близько 65 тис виробників різних форм господарювання та розмірів.

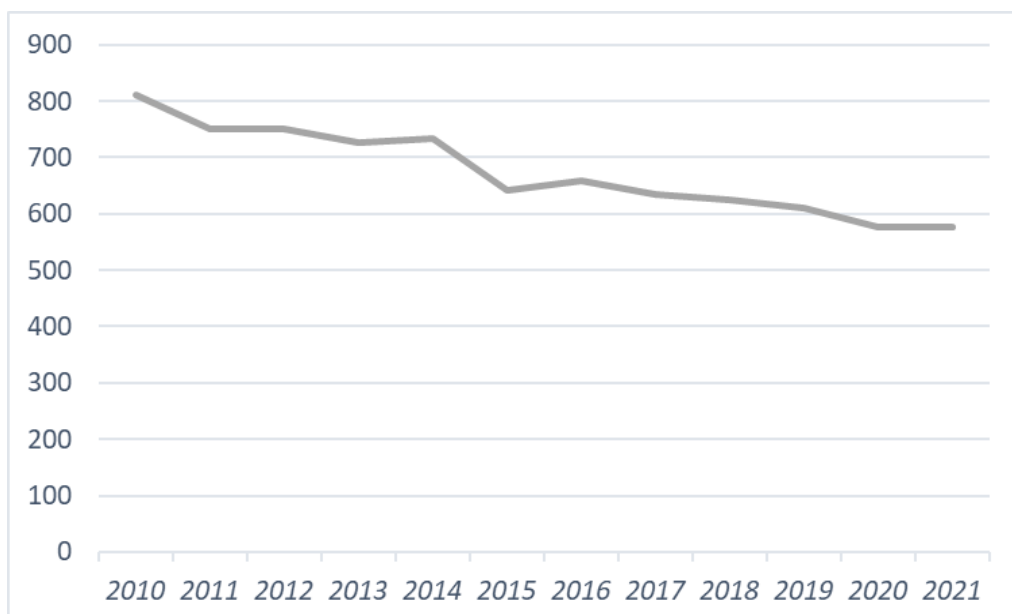

Рис. 2.8. Динаміка чисельності зайнятих працівників у сільськогосподарських підприємствах, тис осіб

Проведений аналіз свідчить, що починаючи з 2010 року в аграрному секторі економіки України спостерігається поступовий ріст обсягів виробництва продукції, проте в цей же час маємо стабільну динаміку зменшення чисельності зайнятих при виробництві аграрної продукції. Так, за досліджуваний період кількість працівників аграрного сектору економіки скоротилась на понад 200 тис осіб. З цього можна зробити висновок, що продуктивність праці в сільськогосподарському секторі суттєво зростає в останній час, що загалом є досить позитивним явищем.

Цілком логічно, що продуктивність праці аграрні підприємства можуть підвищувати за рахунок вдосконалення техніки та технології, що є можливим за рахунок капітальних інвестицій.

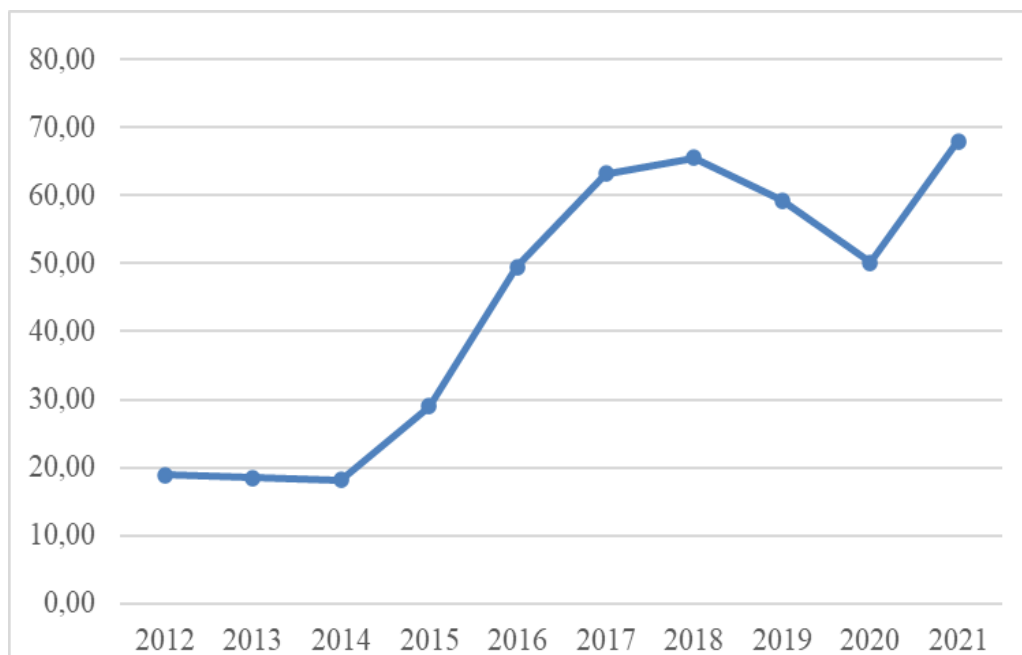

Рис. 2.9. Капітальні інвестиції сільськогосподарських підприємств у 2012-2021 роках, млрд грн

Достатньо позитивним, як бачимо на рисунку є суттєве нарощування капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки. Згідно наведених даних бачимо, що до 2014 року фактично розмір капіталовкладень в сільське

господарство залишався незмінним. І починаючи із 2015 року спостерігалось суттєве збільшення капітальних інвестицій. Так, якщо у 2014 році сільськогосподарськими підприємствами було інвестовано близько 18 млрд грн, то у аж 67 млрд грн. Проте, у 2019 та 2020 роках було суттєве скорочення капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки. І вже у 2021 році відновились попередня динаміка росту, що загалом достатньо позитивно вплинуло на результативність виробництва аграрної продукції.

Для детальнішого розуміння закономірностей інвестування в аграрні підприємства проаналізуємо напрями залучення капітальних інвестицій.

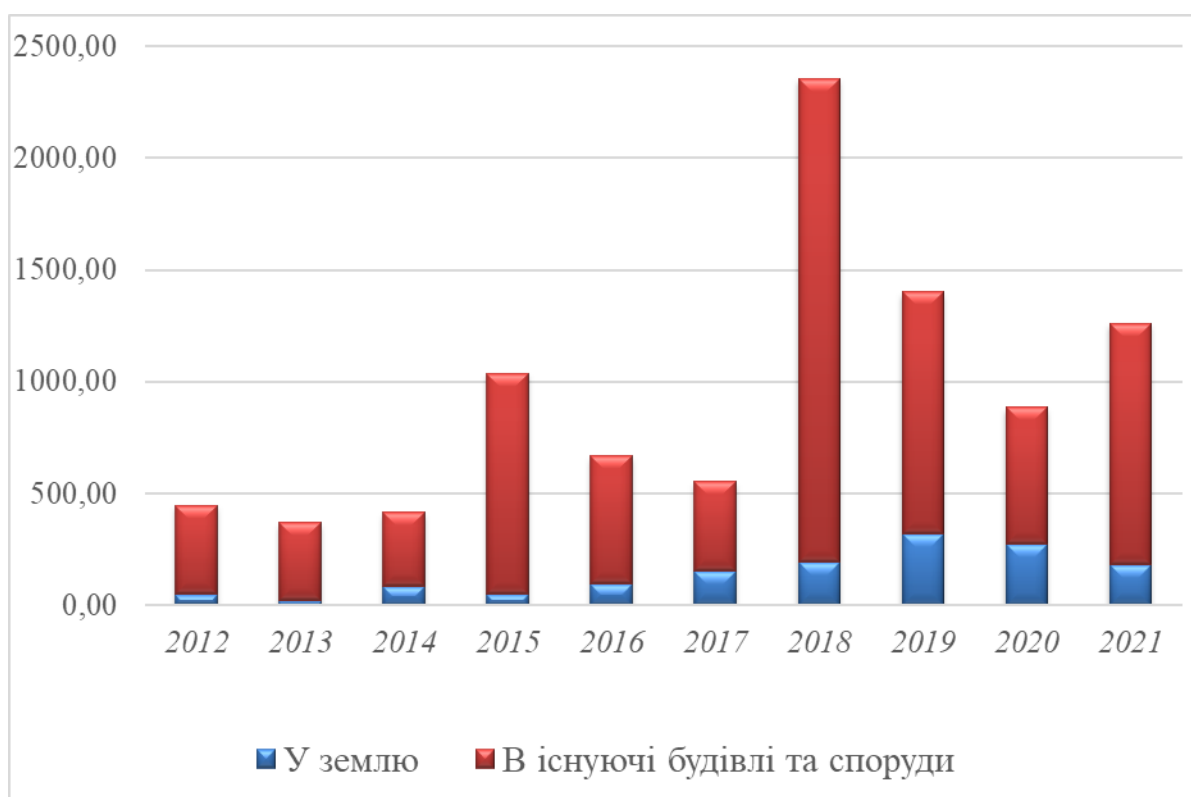

Рис. 2.10. Капітальні інвестиції у землю та існуючі будівлі та споруди сільськогосподарських підприємств у 2012-2021 роках, млн грн

Отже, бачимо, що досить несуттєвим в загальній структурі інвестицій є вкладення в землю, що цілком логічно, адже переважна більшість сільськогосподарської землі суб'єктів господарювання, яка є в обробітку, перебуває на правах оренди. В той же час бачимо суттєве нарощування інвестицій в існуючі будівлі та споруди. Особливо відчутним відбулось

інвестування за цим напрямком у 2018 році, що спричинено запровадженням відповідної державної програми у тому році.

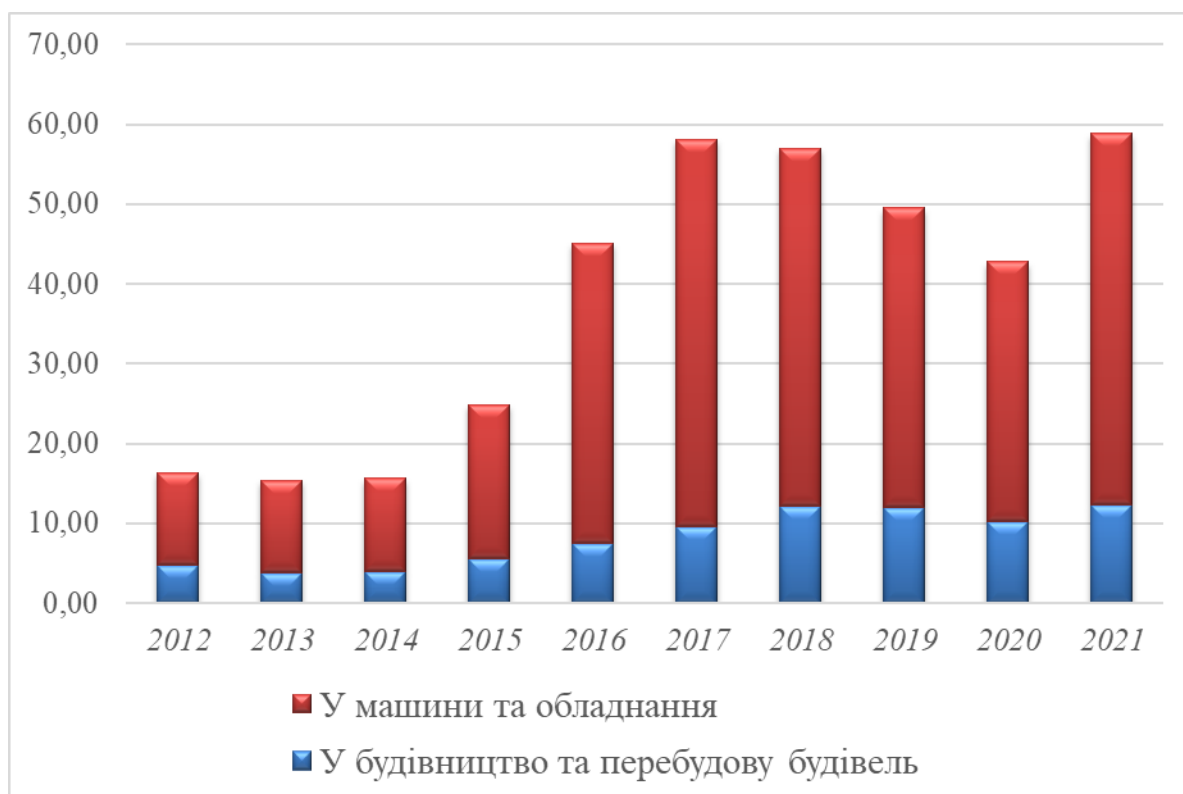

Рис. 2.11. Капітальні інвестиції у машини, обладнання та будівництва сільськогосподарських підприємств у 2012-2021 роках, млрд грн

Значно більшими є вкладення в у нове будівництво та реконструкцію існуючих будівель. Загалом за цим напрямком після 2017 року щорічно вкладалось понад 10 млрд грн. Проте, найсуттєвішим напрямком інвестування є придбання машин та обладнання. В загальній структурі капітальних інвестицій аграрного сектора цей напрям протягом останніх 10 років щорічно був найзначнішим. А особливо відчутно аграрні підприємства почали оновлювати машини та обладнання починаючи з 2016 року, зокрема в 2017 році ними було придбано техніки на суму майже 50 млрд грн.

2.3. Аналіз експортного потенціалу аграрної продукції

Протягом останнього десятиліття аграрний сектор економіки України набув вагомого значення. Національна економіка країни зростає завдяки багатьом секторам, особливе місце серед яких посідає саме аграрний сектор, у зв'язку з тим, що світові ціни на аграрну продукцію суттєво зростають. Попереднє дослідження показало, що в Україні спостерігається швидке зростання обсягів аграрного виробництва. Таким чином, це сприяє максимальному забезпеченню внутрішнього ринку аграрною продукцією та виходом на зовнішні ринки. Зростання експорту позитивно відображається на економіці загалом, забезпеченні макроекономічної стабільності, стримуванні інфляції. Збільшення експорту є важливим і для залучення валютної виручки, що впливає на забезпечення стабільності обмінного курсу.

Загалом з України експортується чимало різноманітних продуктів, серед яких є і сировина і товари кінцевого споживання.

Рис. 2.12. Товарна структура зовнішньої торгівлі за 9 місяців 2022 року, %

Наведені аналітичні дані свідчать, що в загальній структурі експортної продукції, яка мала місце в Україні за 9 місяців від початку 2022 року, що попри значні перепони щодо експорту вагоме місце займає саме продукція аграрного сектору економіки. Тобто, навіть у час повномасштабного вторгнення російської федерації в структурі національного експорту понад 40 % займає аграрна продукція. Зокрема, найбільша частка припадає на продукти рослинного походження, що становить 27 %. Також значне місце посідають жири та олії тваринного та рослинного походження – 13 %, що не суттєво менше експорту металів, на який також суттєво вплинули військові дії.

Зазначимо, що експортною діяльністю займаються аграрні підприємства різних форм господарювання та розмірів. Особливо відчутно на рівень експортного потенціалу аграрних підприємств впливають їх розміри, що показано у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Залежність обсягу експорту аграрної продукції від розмірів сільськогосподарських підприємств у 2020 році

№ п/п	Розмір підприємства за кількістю працівників	Кількість підприємств	Експорт товарів		У середньому на 1 підприємство, млн дол США
			Обсяг, млн дол США	Структура, %	
1	До 9 осіб	426	269,1	7,8	0,63
2	10-49 осіб	608	497,0	14,4	0,82
3	50-249 осіб	627	890,7	25,8	1,42
4	250 осіб і більше	174	1799,4	52,0	10,34
	Разом	1835	3456,2	100,0	1,88

Таким чином, згідно наведених аналітичних даних бачимо, що понад 50 % аграрного експорту припадає на підприємствах у яких чисельність працівників становить понад 250 осіб. При тому, що їх кількість становить менше 10 % від загальної чисельності господарських структур, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Зазначимо, що за переважною більшістю експортних позицій у 2022 році відбулись суттєві зміни у обсягах та цінах. Для коректнішого аналізу використаємо індекс цін та індекс фізичного обсягу (рис. 2.13.).

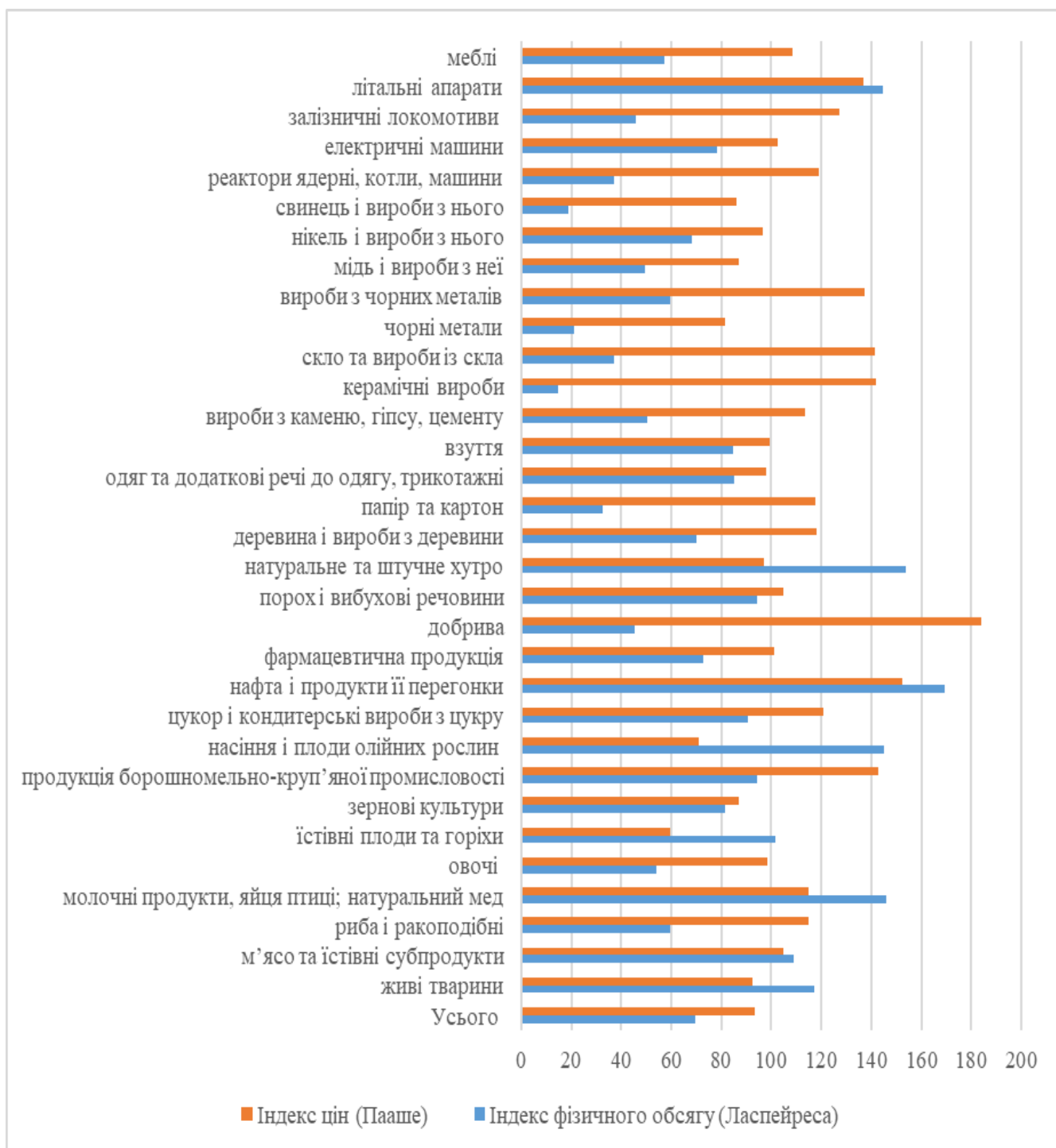

Рис. 2.13. Індеси фізичного обсягу та середніх цін у зовнішній торгівлі України товарами у вересні 2022 року відносно вересня 2021 року

Враховуючи, що індекс цін Пааше – це є показник рівня цін, який розраховується на основі визначеного набору товарів, тому бачимо, що 2022

році відносно 2021 року він за всіма товарними позиціями мав суттєве збільшення. У той же час згідно міжнародних стандартів прийнято розраховувати показник (індекс) обсягу продукції, який характеризує зміну створеного у аграрному секторі обсягу валової доданої вартості згідно факторної вартості у період, який обрано для порівняння.

Таким чином, із рисунку 2.13 бачимо, що за 9 місяців поточного року відносно попереднього відбулось суттєве скорочення експорту практично за всіма товарами. Проте, за деякими товарними позиціями спостерігається зростання. І фактично за винятком літальних апаратів та нафтопродуктів все інше відноситься до аграрної продукції, зокрема, насіння і плоди олійних культур, натуральний мед, живі тварини, м'ясо та їстівні субпродукти тощо.

Географія країн у які експортується вітчизняна аграрна продукція є досить широкою, при тому є ряд держав, які займають пріоритетне значення в структурі українського експорту

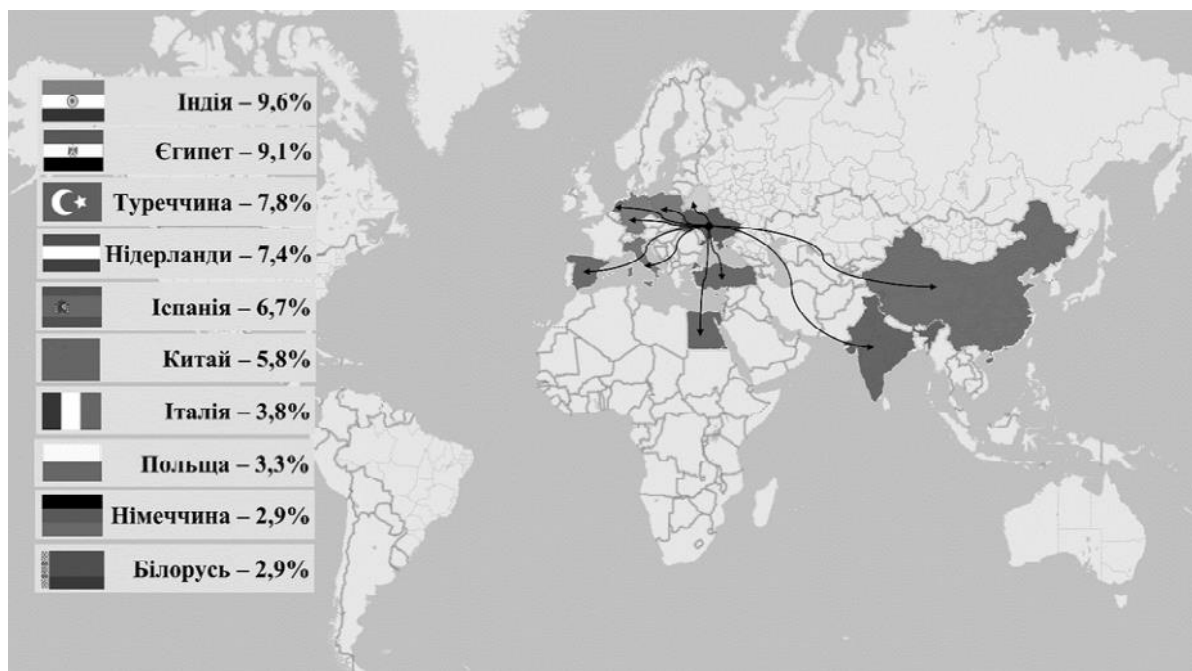

Рис.2.14. Пріоритетність країн у зовнішньоекономічній діяльності аграрного сектору національної економіки

Таким чином, загальний аналіз зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств у 2021 році свідчить, що найсуттєвіші частки в структурі експорту займають Індія, Єгипет та Туреччина.

Серед різних вітчизняних сільськогосподарських продуктів, які експортуються найбільше значення відіграють зернові. Для детальнішого розуміння впливу російської агресії Світовим банком здійснено прогноз зменшення обсягів експорту зерна і вплив на світовий ринок українського експорту.

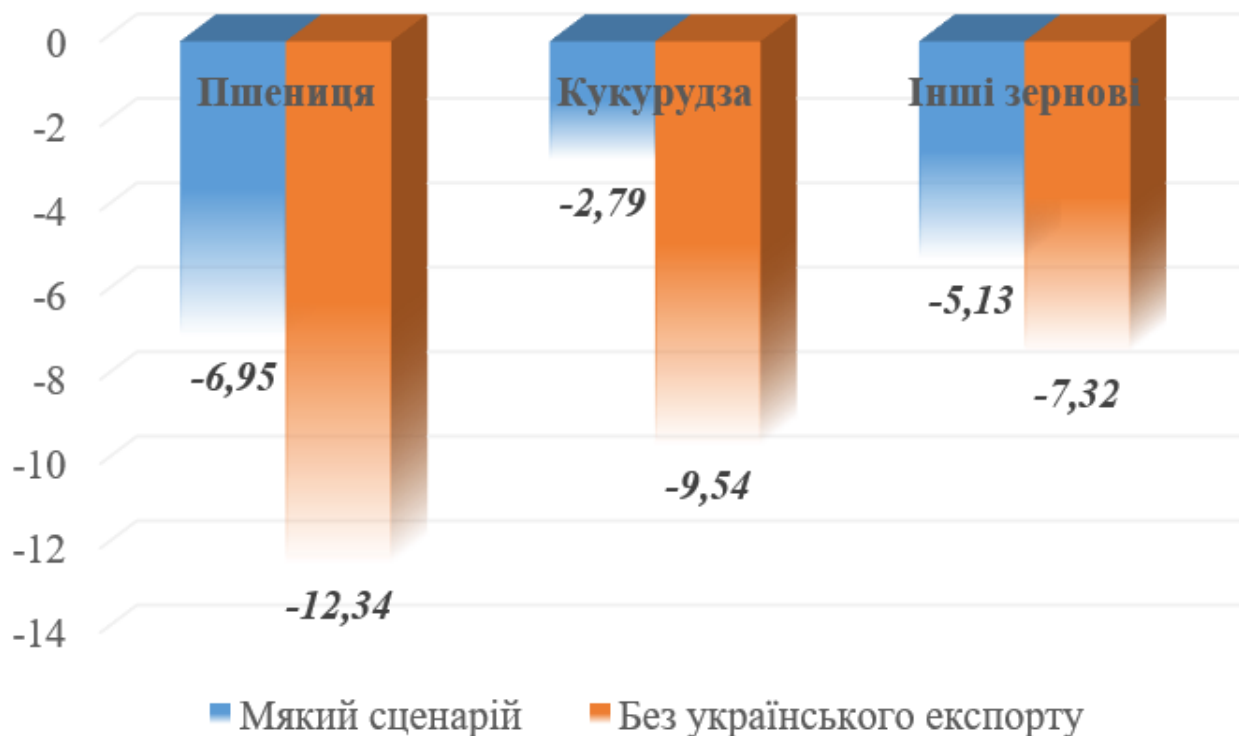

Рис. 2.15. Прогноз зниження світового експорту зернових у зв'язку з російським вторгненням в Україну у 2022 році за типом зернових та прогнозною моделлю, %

Згідно наведених даних бачимо, що за двома варіантами буде спостерігатись зменшення обсягів експорту пшениці, кукурудзи та інших зернових. В той же час без українського експорту цей показник на декілька пунктів нижче, що підтверджує важливу роль аграрного сектору економіки України при забезпеченні світової продовольчої безпеки.

Таким чином, ринок аграрної продукції є пріоритетним у розвитку національної економіки України і на сьогодні становить найвагомішу частку в експорті країни. При тому бачимо, що пандемічна криза і повномасштабна російська агресія не на стільки негативно вплинули на експортні можливості

цієї продукції, більше того аграрний експорт сумарно за останні роки мав найбільший приріст співставно з іншими секторами економіки. Для вдосконалення діяльності ринку продовольства та створення потужного і конкурентоздатного аграрного сектору, який виготовляє готову експортовану продукцію, доцільно раціональніше використовувати наявні обмежені ресурси, особливо, земельні. Не менш важливим є і врахування світових тенденцій на ринках продовольства.

2.4. Охорона праці та захист населення в надзвичайних ситуаціях

Основні принципи державної політики в галузі охорони праці, що базуються на пріоритетності життя і здоров'я працівників відносно результатів виробничої діяльності господарств та повній відповідальності роботодавця за створення безпечних і нешкідливих умов праці, комплексному розв'язанні завдань охорони праці на основі раціональних галузевих, регіональних та виробничих програм, соціальному захисті працівників, які потерпіли на виробництві, використанні економічних методів управління охороною праці, здійсненні навчання населення, професійній підготовці і підвищенні кваліфікації працівників з питань охорони праці, все ще не реалізуються певною мірою. Для сільськогосподарського виробництва характерним є вплив на організм шкідливих технічних, хімічних, біологічних факторів.

Така ситуація пов'язана не тільки з важким економічним станом у державі, а й з іншими об'єктивними і суб'єктивними причинами, які полягають у зношеності основних засобів, відсутності зацікавленості роботодавців у поліпшенні умов та безпеки праці, некомпетентності більшості персоналу з питань охорони праці, низькій трудовій та технологічній дисципліні.

Конституційне право громадян нашої держави на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності відображено у Законі України "Про охорону праці".

У відповідності до існуючих положень вимог про організацію охорони праці, в господарстві відповідальним за стан охорони праці є керівник господарства. За станом виконання вимог та дотриманням нормативів слідкує головний інженер господарства.

В основному, в аграрних підприємствах всі небезпеки виникають в результаті роботи виробничого обладнання, де відбувається процес його старіння, спрацювання його деталей, поломок тощо. Так, поступово на робочих місцях виникають небезпечні умови. Основні недоліки, які можуть призвести до небезпечних умов були виявлені нами при аналізі стану охорони праці у господарстві:

- нестача засобів індивідуального захисту при роботі з пестицидами та отрутохімікатами;
- недотримання правил техніки безпеки при закладанні сіна на зберігання;
- не достатня кількість засобів для пожежегасіння;
- використання при виконанні робіт пошкодженого інструменту;
- не всюди встановлені прилади контролю температури та відносної вологості повітря у виробничих приміщеннях.

При обстеженні стану охорони праці в окремих приміщеннях сільськогосподарських підприємств недотримані деякі вимоги санітарно-гігієнічних умов праці. Відносна вологість повітря, відповідно до температури, також змінюється, і не відповідає вимогам. Окремі робочі місця, де створюється запиленість повітря, не оснащені вентиляцією. При роботі в умовах запиленості повинні бути підібрані спецодяг і спецвзуття, що є відсутнім у нашому товаристві. Для працюючих в умовах запиленості загазованості визначаються спеціальні режими праці, відпочинку, харчування в той час як у товаристві нічого з цих умов не дотримується.

Слід зазначити, що на даний час у багатьох аграрних підприємствах є проблематичним забезпечення як для цілого господарства, так і для ремонтної майстерні засобами індивідуального захисту та спецодягу. Адже спецодяг створює в процесі роботи необхідні гігієнічні умови, забезпечує

нормальну терморегуляцію організму, добре очищається від забруднення, є легким та зручним, що вагомо впливає на продуктивність праці.

Виконання робіт значною мірою залежить від досконалості організації праці, дотримання правил та вимог техніки безпеки, зокрема, від організації робочого місця. Тому важлива роль приділяється тому, щоб була максимальна продуктивність та низький рівень виробничих травм та професійних захворювань під час виконання різних видів робіт.

Отже, проаналізувавши стан охорони праці, бачимо, що важливе місце у підприємствах потрібно відводити питанням створення й підтримки здорових в безпечних умов праці. Водночас, потрібно зменшити показник тяжкості травматизму, що є важливим завданням охорони праці. Необхідно створити такі умови у господарстві, які б гарантували повну безпеку працюючих, при яких максимальна продуктивність праці відповідала б найменшим затратам енергії організму людини, відповідно при цьому зберігатиметься висока продуктивність праці.

До заходів щодо поліпшення умов праці належать всі види діяльності, спрямовані на попередження, нейтралізацію або зменшення негативної дії шкідливих і небезпечних виробничих факторів на працівників.

На даний період у багатьох сільськогосподарських підприємствах потрібно впровадити певні заходи, зокрема:

- встановлення попереджувальних знаків на особливо небезпечних ділянках роботи;
- згідно вимог , проводити заміну засобів індивідуального захисту працівників;
- наведення порядку на робочих місця та впорядкування території, господарства;
- полагодити систему вентиляції та встановити в певних приміщеннях місцеву вентиляцію;
- регулярно проводити технічний огляд сільськогосподарської техніки.

У результаті реалізації заходів з охорони праці створюється певний соціальний і економічний ефект, який виражається: з одного боку підвищенням продуктивності праці, збільшенням обсягу випуску продукції за рахунок повного використання номінального фонду робочого часу і основних виробничих фондів; з іншого - зниженням матеріальних затрат внаслідок травматизму і захворювань за рахунок зниження оплати листків непрацездатності.

До основних елементів, які складають матеріальні наслідки травматизму відносять: виплати за листками непрацездатності в результаті травматизму, вартість невиробленої продукції в результаті нещасних випадків, інші матеріальні витрати, які включають затрати на утримання стаціонарних і лікування амбулаторних хворих, доплати при тимчасовому переведенні потерпілих на легшу роботу, допомогу членам сімей потерпілих, затрати на підготовку кадрів на місце тих, що вибули через травми.

Глобальні зміни екологічних умов життєдіяльності населення все більшою мірою позначається на його здоров'ї. На сьогодні впливом шкідливих факторів довкілля і робочих місць пояснюється захворювання щороку великої кількості населення. Переважають хвороби, викликані важкими металами, пилом, вібрацією, шумом тощо. Забруднення атмосфери хімічними речовинами і пилом, неповноцінне харчування та інші чинники сприяють збільшенню захворюваності населення.

В сільському господарстві великої актуальності набуває виведення ліній культурних рослин і тварин, вільних від різного роду інфекцій. Широке застосування нових підходів, дасть змогу в майбутньому одержати нові сорти рослин і породи тварин, які б вирізнялися високою продуктивністю, стійкістю до хвороб. Це дозволить різко зменшити виробництво та застосування екологічно небезпечних пестицидів.

Отже, у надзвичайних ситуаціях підприємства повинні працювати за наперед розробленим комплексом заходів. Це свідчить про те, що товариство як і більшість агроформувань Сокальського району не підготовлене до таких явищ, тому і несе збитки. Важливим питанням на сьогодні залишається

проведення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Та вдосконалення системи відшкодування збитків населенню під час стихійних лих та виділення додаткових коштів державою на розробку відповідних дій.

Що стосується комплексу організаційних заходів в товаристві з метою попередження, запобігання та проходження надзвичайних ситуацій, необхідно: збирати та аналізувати інформацію про надзвичайні ситуації; створити та раціонально використовувати резерви матеріальних і фінансових ресурсів; проводити навчання та тренування населення способів захисту в разі виникнення надзвичайної ситуації.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ВІДКРИТОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Концептуальні підходи до обґрунтування стратегії розвитку та напрямів державної підтримки аграрної сфери

На сьогодні аграрний сектор України є пріоритетною галуззю національної економіки. Зміна загальної економічної ситуації в країні та у світі висуває підвищені вимоги до стратегії конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору. З одного боку, нестійкість обсягів державної підтримки АПК та стримування інвестиційної активності в аграрній сфері висловлюють обмежені економічні можливості використання досягнень науково-технічного прогресу, з іншого — зростає потреба у модернізації матеріально-технічної бази сільського господарства та розробці конкурентної стратегії. Проблема підвищення конкурентоспроможності в аграрній сфері порушена у всіх програмних документах та законодавчих актах, які приймаються як на державному, так і на місцевому рівнях. Однак концептуальні підходи до розробки та обґрунтування стратегії конкурентного аграрного сектору відсутні.

У процесі пошуку нової моделі економічного зростання аграрного сектору слід визначити основні цілі та напрямки розробки стратегії підвищення конкурентоздатності у сфері продовольства з урахуванням аграрної специфіки регіонів для використання конкурентних переваг, виявлення точок зростання та ефективних механізмів державної підтримки, пріоритетності їх розвитку.

Забезпечення стійкості та ефективності аграрного виробництва потребує нарощування конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників. Метою розробки концепції підвищення конкурентоздатності аграрної сфери полягає в обґрунтуванні стратегічних напрямів і способів досягнення в довгостроковій перспективі стабільного розвитку всіх суб'єктів АПК, сталого підвищення рівня життя сільського населення, зміцнення позицій України у світовому економічному просторі.

Головною умовою успішної реалізації концептуальних напрямків є дотримання залежності між основними факторами формування стратегії конкурентоздатності аграрного сектору економіки – рівнем розвитку інституційного середовища та наявністю конкретних перспективних цілей її ключових учасників.

Другою умовою розробки та реалізації ефективних стратегій забезпечення конкурентоздатності слід назвати ступінь державного втручання в аграрний сектор економіки. Очевидно, що розвиток конкурентоспроможного аграрного виробництва визначає якісно нову траєкторію економічного зростання, тому в умовах глобальних макроекономічних викликів цей процес має керований характер з боку держави. У зазначеному контексті державне втручання у ці процеси має полягати в наступному:

- цілеорієнтованість у використанні ресурсного аграрного потенціалу у реальних, а не іміджевих проектах в аграрному секторі з метою отримання максимальних мультиплікативних ефектів в економіці;

- забезпечення відповідності якості виробленої сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства сучасним світовим стандартам для її збуту на внутрішньому ринку та розширення експансії на зовнішні ринки;

- впровадження в процес виробництва наукових розробок інститутів НААН України та міністерства, яке відповідальне за розвиток сільського господарства, на основі яких формується абсолютно нова конфігурація взаємовідносин аграрної науки і сільськогосподарського виробництва, підвищується рівень кваліфікації кадрового потенціалу підприємств аграрної сфери, здатного до здійснення інноваційних техніко-технологічних змін у сільському господарстві, освоєння нових технологій та перспективних напрямів діяльності;

- дотримання балансу суспільних та державних (внутрішніх та зовнішніх) інтересів у досягненні цілей, заради яких реалізується політика підвищення рівня конкурентоздатності аграрної сфери національної економіки.

Ці заходи дозволять знизити рівень напруженості, складності та невизначеності у діяльності аграрних виробників, дадуть можливість сконцентруватися на вирішенні проблем не лише кількісного, а й якісного економічного розвитку.

Третя умова – забезпеченість аграрного виробництва висококваліфікованими кадрами. Людський капітал стає визначальним чинником конкурентного розвитку сільського господарства за умов забезпечення високого рівня конкурентоздатності аграрного виробництва. Так, перехід аграрного виробництва до моделі інноваційного розвитку залежить від рівня професійної підготовки, інтелектуального та наукового потенціалу.

Четверта умова – рівень конкурентного потенціалу галузей сільськогосподарського виробництва. Так, низький рівень конкурентного потенціалу галузі не дозволяє аграрним виробникам здійснювати інвестиції у модернізацію виробництва, непристижність сільськогосподарської праці та низький рівень її оплати можуть створити проблему нестачі кваліфікованих кадрів для використання сучасного високотехнологічного обладнання.

Концептуальні підходи до розробки та обґрунтування стратегії розвитку аграрного сектору за рахунок підвищення рівня його конкурентоздатності мають реалізовуватися через:

- поліпшення інвестиційного клімату в аграрній сфері за допомогою встановлення пільгового порядку кредитування та оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, розвитку державно-приватного партнерства, грантової підтримки суб'єктів господарювання аграрної сфери;

- підвищення якості та рівня життя сільського населення, розвиток сільської інфраструктури та сфери послуг;

- стимулювання диверсифікації сільськогосподарського виробництва, підтримка місцевих ініціатив та малих форм господарювання та їх загальноекономічного розвитку.

- будівництво підприємств переробки та розвиток сільськогосподарських організацій із замкнутим циклом виробництва, що

дозволить змінити структуру товарної сільськогосподарської продукції за допомогою збільшення в ній частки продукції переробної харчової промисловості;

- вдосконалення нормативно-правової бази;
- формування культури ведення агробізнесу, закріпленої, у тому числі, в законодавчому порядку (наприклад, аспекти, що стосуються спеціалізованої освіти при здобутті державної підтримки та ін.)
- технічне переозброєння та модернізація аграрного виробництва, мультиплікативний ефект яких сприятиме стійкому та конкурентоспроможному розвитку аграрного сектору економіки.

Ретроспективний аналіз показав, що інвестиційна активність в аграрному секторі економіки України стримується надмірним борговим навантаженням внаслідок закредитованості сільськогосподарських товаровиробників, високою ставкою банківського відсотка, а також терміном окупності вкладень. Інвестиції в галузі сільськогосподарського виробництва є довгостроковими і дають віддачу через п'ять і більше років.

Загалом здійснити оцінку впливу окремих факторів на інноваційний розвиток аграрного сектору економіки є достатньо проблематичним процесом. Аналіз досліджень із державного управління засвідчив, про недостатність уваги моделюванню інноваційного розвитку аграрного сектору для забезпечення конкурентоздатності із застосуванням методології передбачення, прогнозування та побудовою альтернативних науково-обґрунтованих варіантів отримання результативності державних інструментів у вказаному напрямі, що потребує застосування спеціального моделювання.

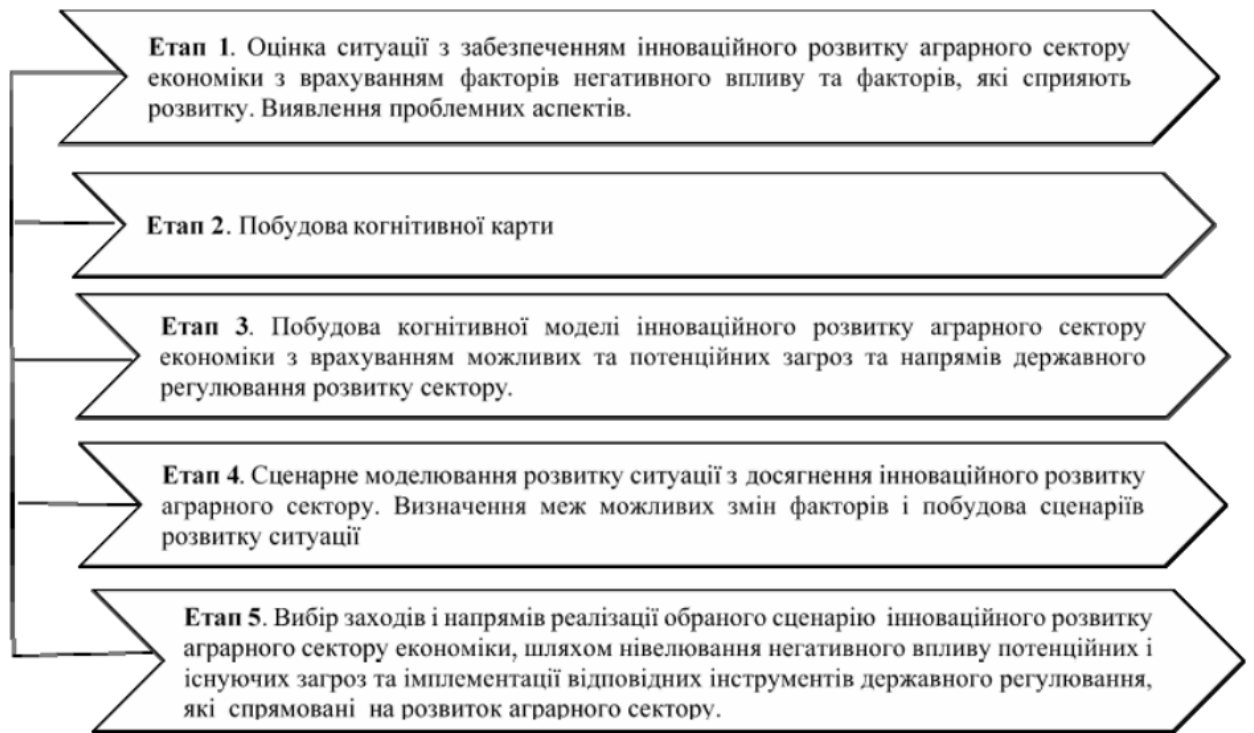

Рис. 3.1. Етапи моделювання оцінки ефективності державної аграрної на основі інноваційного розвитку

Реалізація запропонованих сценаріїв стратегії розвитку аграрного сектору економіки на основі підвищення його конкурентоздатності для суб'єктів господарювання в АПК передбачає використання комплексу локалізованих у часі та просторі несуперечливих конкретних заходів у галузі соціально-економічної, зовнішньоторговельної, інституційної, науково-технічної політики, спрямованих на формування якісного та кількісного інституційного середовища, що стимулює підвищення виробництва у сучасних умовах господарювання.

У перспективі реалізація стратегії росту аграрного сектору економіки на основі підвищення рівня його конкурентоздатності призводить до пристосування вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників до умов викликів і загроз національної безпеки, що склалися. При цьому слід врахувати, що вітчизняна ринкова інфраструктура агропродовольчого ринку зазнала суттєвих змін.

Основними факторами, що впливають на підвищення конкурентоспроможності галузі, є різноманітні природно-кліматичні умови, що визначають територіально-галузеву спеціалізацію аграрного виробництва та дозволяють ефективно використовувати переваги територіально-галузевого поділу праці.

Високий рівень конкурентного потенціалу галузі за пильної уваги держави до проблем сільського господарства та активної підтримки аграрного виробництва сприяє реалізації стратегії розвитку. Цей сценарій передбачає розвиток інноваційної активності у сільськогосподарському виробництві, насамперед удосконалення організаційно-економічного механізму освоєння інновацій. Для формування сучасної аграрної економіки інноваційного типу в Україні необхідно розробити механізми взаємодії наукових, освітніх установ та сільськогосподарських товаровиробників, розвитку інноваційної інфраструктури, поєднавши до купи всі складові елементи інноваційної системи.

Основна мета аграрної економічної науки полягає у забезпеченні галузей сільського господарства висококваліфікованими фахівцями, наукомісткими технологіями та засобами виробництва. Найкращою формою активізації інноваційного розвитку в аграрній сфері є кластери, які містять потенціал інноваційного саморозвитку та трансформації у складніші та ефективніші форми інтеграції — такі як, наприклад, агрохолдинги, які формують агропромислово-інноваційний потенціал розвитку територій.

Необхідно зазначити, що кластерно-управлінський підхід до інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору дає можливість отримувати позитивні синергетичні ефекти та знижувати негативні навіть в умовах мінімального державного фінансування, забезпечувати міжгалузеву взаємодію, узгоджувати економічні інтереси суб'єктів інноваційного процесу. Для забезпечення інноватизації, як концептуальної моделі розвитку аграрного сектору економіки доцільно врахувати фактори сталого розвитку цієї галузі виробництва.

Рис. 3.2. Класифікація факторів сталого розвитку аграрного виробництва

Таким чином, реалізація концептуальних підходів стратегії розвитку аграрного сектору економіки у перспективі сприятиме зростанню продуктивності праці, підвищенню якості виробленої продукції, оновленню техніки, економії енергоресурсів, розвитку різних форм сільськогосподарських організацій на інноваційній основі, з використанням передових технологій, адаптованих до вітчизняних умов.

3.2. Напрями та інструменти підвищення експортного потенціалу аграрного сектору економіки

Незважаючи на безсумнівні успіхи вітчизняного експорту агропродовольчої продукції, досягнуті останніми роками, виробникам продуктів сільського господарства доводиться стикатися з багатьма новими проблемами, такими як підтримка конкурентоспроможності в період великих коливань цін або подолання проблем створених російською агресією.

В останній період прогресує інтернаціоналізація різних за розмірами, а особливо великих аграрних підприємств. Передбачається, що перша стадія зовнішньо-економічної діяльності передбачає відсутність будь-якої експортної діяльності, а потім епізодичні екпорти в результаті випадкового, несподіваного замовлення з-за кордону. Наступним етапом є епізодичний експорт, який є вже свідомою реакцією на усвідомлені можливості, за яким слідує етап систематичного, регулярно розвивається експорту, що є ознакою ефективного включення в міжнародний поділ праці. Незалежно від того, на якому етапі перебуває аграрна компанія, яка претендує на значну частку на іноземних ринках, це завжди сприятиме переходу до наступного етапу інтернаціоналізації. Це важливо, оскільки компанії, які розпочали інтернаціоналізацію в більш ранній період свого існування, швидше розвиваються як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Українська аграрна продукція в сегменті продукції середньої ціни виступала за заміну домінуючих досі стратегій витрат вітчизняних підприємств, що працюють на зовнішніх ринках, на підхід, який є синтезом якісної та кількісної конкуренції. Підвищення ефективності праці та покращення її організації є важливим завданням. Ряд вчених вважають, що виробники повинні розміщувати свою продукцію на інтегрованому європейському ринку в групі товарів середньої цінової категорії, оскільки це може зламати існуючі стереотипи та позитивно вплинути на імідж вітчизняної продукції та України як країни її походження.

Основною умовою успіху цієї стратегії є постійне підвищення якості продукції та зниження собівартості її виробництва.

Розміщення української пропозиції в групі середніх цінових товарів вимагає маркетингових заходів у сфері комунікації та дистрибуції. Ідеальним варіантом було б створення власного бренду, пов'язаного з якісним продуктом із впізнаваними рисами. Також важливо розвивати партнерський підхід. В Україні він має особливе значення в агропродовольчому секторі через його високу фрагментованість і відсутність зусиль для розвитку різних типів інтеграційних зв'язків (вертикальна та горизонтальна інтеграція).

Аграрні підприємства повинні розглядати стратегію проникнення на світовий та європейський ринок як елемент глобальної стратегії інтернаціоналізації. З іншого боку, завоювання єдиного ринку українськими компаніям найлегше починати з маловибгливих країн, на ринках яких не є значною конкуренція продукції продовольства. Доцільно підкреслювати українське походження продовольчих товарів, оскільки елемент місцевості та традиції має велике значення в процесі формування іміджу.

Дуже хорошим стратегічним рішенням є поєднання швидкої реакції на створювані ринком можливості з методичним вибудовуванням своєї позиції на ньому в середньостроковій і довгостроковій перспективі на основі системи партнерських відносин.

Досвід показує, що малі аграрні компанії зазвичай характеризуються ступенем інтернаціоналізації, нижчим за середній. Це пов'язано з характеристиками їхньої продукції, смаками споживачів, нетарифними торговими бар'єрами, відсутністю досвіду, недостатніми маркетинговими навичками, відсутністю стратегічної орієнтації (тобто концепції довгострокового розвитку, представленої у формі документа під назвою стратегія розвитку компанії) або застаріле обладнання. Для підприємств, які займаються сільськогосподарською та харчовою промисловістю, мають бути державні програми для створення можливості щодо збільшення експорту.

Завдяки субсидіям підприємці здійснюють інвестиції, які допомагають їм адаптувати свої компанії до санітарних, ветеринарних та екологічних

стандартів, що діють на єдиному європейському ринку, зменшити собівартість виробництва та вивести на зовнішні ринки продукцію, яка відповідає смакам споживачів. Державні програми мають стимулювати експорт заохочення бенефіціарів прийняти стратегічну орієнтацію.

Інвестиції можуть бути використані для отримання вигоди від масштабу виробництва, що сприяє експорту та отриманню необхідного досвіду. Водночас зовнішня торгівля впливає на зростання середньої компанії та сприяє досягненню її технічної ефективності. Участь компанії в експортній діяльності дає можливість розподілити ризик на різні ринки та підприємства. В результаті такої діяльності покращуються стандарти в області технологій, якості та сервісу, генерується додатковий прибуток і прибуток, необхідний для подальших інвестицій і подальшого розвитку компанії, а також використовуються вільні виробничі потужності і підвищується ефективність виробництва. Експортна діяльність також допомагає залучати та винагороджувати акціонерів і працівників, створюючи кращу базу для отримання прибутку

Як відомо, Україна вибрала курс на Євроінтеграцію, проте варто врахувати, що європейська інтеграція не лише створює можливості для розширення для підприємств, але й несе ризики, пов'язані з витратами на адаптацію до стандартів ЄС та посиленням конкуренції ззовні. До прикладу у Європейському Союзі виробництво, переробка та розповсюдження харчових продуктів регулюється багатьма вертикальними директивами (що стосуються певного, іноді вузького сектора) та горизонтальними директивами (регулюють загальні умови, наприклад, маркування).

Досвід тодішніх держав-учасниць співтовариства Європейського Союзу показують серйозні наслідки запровадження деяких директив щодо найважливіших груп агропродовольчої промисловості, особливо виробників обробленого м'яса та іншого. Наприклад, є спеціальна директива, яка поширюється на бойні, обробні підприємства та підприємства з переробки м'яса. Для створення потрібні були великі витрати місцеві умови та зручні умови лікування. Директива також містить вказівки щодо використовуваного

обладнання та машин. Це зобов'язує компанії обробляти різні частини м'яса в окремих приміщеннях, підтримувати належний потік продукту, упаковувати, зберігати та транспортувати за потрібної температури.

Окремі дослідження вказують на те, що багатьом опитаним м'ясопереробним підприємствам країн, які доєдналися до Європейського Союзу довелося будувати нові заводи, оскільки адаптація раніше використовуваних приміщень виявилася надто дорогою. В окремих випадках це призводило до ліквідації підприємств харчової промисловості або принаймні до значного зниження їхньої конкурентоспроможності.

На високу вартість адаптації до стандартів ЄС вказували також виробники молочної та плодоовочевої продукції. Погіршилося становище деяких харчових підприємств нездатність стратегічно реагувати на відкриття можливостей роботи на внутрішньому ринку тодішнього ЄС (зосередженість на зниженні витрат, відсутність інновацій у продуктах, слабе використання торгових марок) та недостатній досвід експорту досі. Виняток становила низка колишніх експортерів і невелика група компаній, які вирішили конкурувати. Важливо, щоб вітчизняні підприємства були належним чином підготовлені, щоб скористатися можливостями, що з'являються, для розширення на цих ринках і географічної близькості.

Цей актив українських аграрних підприємств також має мати велике значення для їх можливого повернення на раніше освоєвані ринки. Загрози, пов'язані з інтеграцією до ЄС. Потенційний вступ України до Європейського Союзу – це не лише можливості, але й загрози для українських аграрних компаній. До загроз відноситься необхідність виконання дій щодо пристосування до нових умов. Важливим є підготовка та адаптація аграрного сектору до вступу, особливо в групі малих і середніх підприємств із відносно низьким просуванням процесів впровадження європейських стандартів. Це передбачає необхідність значних інвестиційних зобов'язань для адаптації до цих стандартів, незалежно від того, чи планує дана компанія здійснювати експортну діяльність чи лише продавати на внутрішньому ринку. Наслідком європейської інтеграції є також загострення конкуренції з боку підприємств з

інших держав-членів. Розширення міжнародних мереж супер- та гіпермаркетів означає зростання інтернаціоналізації всього агропродовольчого сектора.

Українські аграрні підприємства, які не впровадять стандарти якості ЄС вчасно, можуть бути витіснені із внутрішнього ринку іноземними постачальниками, як це сталося в багатьох інших країнах Європейського Союзу на початку дев'яностих. Для вітчизняних компаній це означає необхідність збільшення капітальних витрат на інвестиції та витрати на покриття витрат на процедури сертифікації.

Важливу роль у збільшенні експортного потенціалу аграрного сектору країни належить урядовим інституціям, які можуть використовувати різноманітні інструменти.

Рис. 3.3. Інструменти регулювання експортної діяльності

Отже, з рисунку 3.3 бачимо, що експортна діяльність регулюється двома групами методів: економіко-політичними та організаційно-правовими, які однаково є важливими і їх використання має бути прогнозованим і збалансованим. Оскільки певні рішення можуть суттєво погіршити привабливість експортної діяльності, тому доцільно системно і науково-

обґрунтовано підходити до використання того чи іншого інструменту впливу на експорт продукції.

Збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва можливе на основі підвищення врожайності, розвитку зрошення, використання нових високопродуктивних сортів, використання сучасних засобів захисту рослин, внесення добрив, розвитку меліорації, підвищення якості продукції, її конкурентоспроможності. Потенціал збільшення виробництва зерна при сортовій зміні озимих культур, використанні елітного насіння, впровадженні ресурсозберігаючих технологій і наукових розробок. Також доцільно надавати підприємствам харчової та переробної промисловості пільгові кредити на придбання сировини.

Враховуючи, що на сьогодні у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії український експорт продовольства зазнав суттєвих негативних наслідків, при тому що у Європейському Союзі для вітчизняної продукції запроваджено чимало преференцій, проте в ближчій перспективі на державному рівні варто приймати екстренні і неординарні рішення для стимулювання експорту продовольства, як важливої складової експортного потенціалу країни. Тим паче попит на вітчизняну продукцію аграрного сектору є стабільно високим.

Таким чином, експортні можливості аграрних товаровиробників визначаються тенденціями світового ринку та ситуацією на внутрішньому ринку. Перспективи розширення експорту сільськогосподарської продукції пов'язані з розвитком світових ринків, наявністю експорту глибоко переробленої продукції та органічної продукції, а також використанням ефективних інструментів регулювання експортної діяльності.

ВИСНОКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На основі проведених нами досліджень можемо зробити наступні висновки щодо розвитку аграрного сектору економіки:

1. Основною метою розвитку аграрного сектору є підвищення матеріального і соціального добробуту населення. Тому його часто розглядають як комплексний підхід до покращення навколишнього середовища та добробуту людей у громаді. Першим кроком у процесі розвитку аграрного сектору є відмова від погляду на сільське господарство в традиційних суспільствах як на істотну статистику. Однак проблема розвитку цієї галузі економіки полягає не в перетворенні статичного сільськогосподарського сектора в сучасний динамічний, а в прискоренні темпів зростання сільськогосподарського виробництва та продуктивності відповідно до зростання інших секторів економіки, що модернізується

2. Експортний потенціал аграрних підприємства не функціонує ізольовано, замкнуто, процес взаємопроникнення потенціалів економічних систем різних рівнів: національної економіки, галузі, регіону, підприємства. Експортний потенціал аграрних підприємств неможливо розвивати окремо від експортного потенціалу інших галузей економіки, зокрема, розвитку транспортної інфраструктури. Головне призначення експортного потенціалу – розвиток аграрного сектора та сільськогосподарських підприємств, інтенсифікація виробництва.

3. Методичний підхід щодо визначення ефективності експортного потенціалу аграрного сектору економіки, суть якого полягає у використанні комплексної системи показників на різних стадіях (формування, розвиток, управління) та етапах управління (планування, регулювання, організація, мотивація, контроль), що характеризують результати проведених заходів, перспективні напрями експортної стратегії розвитку суб'єктів господарювання має практичне застосування, що дозволить отримати достовірну оцінку поточної ситуації на конкретному ринку збуту, виявити тенденції, проблеми та пріоритети його розвитку, а також потенційні та

конкурентні можливості організації з виходу в даний агропродовольчий сегмент ринку.

4. Протягом досліджуваного періоду загальний обсяг експорту товарів та послуг з України зріс 18 млрд дол США. При тому, що у 2020 році спостерігався незначний спад у порівнянні з 2019 роком. Це підтверджує, що глобальна криза спричинена поширенням коронавірусу на увесь світ не суттєво вплинула на експортні можливості вітчизняної економіки. У той же час у 2021 році, враховуючи сприятливу кон'юнктуру на експортні товари України, а також відновлення світової економіки після кризи вплинуло на значне збільшення обсягів експорту вітчизняних товарів та послуг.

5. Залежно від зміни глобальних умов та внутрішніх передумов географія експорту кожної країни має певні специфічні особливості. Що стосується вітчизняного експорту, що протягом останніх 10 років його структура суттєво змінилась. До 2014 року майже четверта частина українського експорту припадало на країни СНД. Проте, російське вторгнення у 2014 році суттєво вплинуло на експорт товарів та ринки на яких представлено вітчизняні товари. Так, у 2018 році, коли в останнє відображалась у статистиці інформація щодо експорту товарів до країн СНД на цей регіон припадало лише 7 % експорту. У той же час за всіма іншими регіонами світу, за винятком Африки, відбулось суттєве зростання обсягу експорту товарів вироблених вітчизняними товаровиробниками. Особливо відчутно, майже удвічі зріс експорт товарів до Європи. Починаючи із 2015 року спостерігається стабільна динаміка росту частки експорту товарів України до Європейського Союзу.

6. Україна – країна з багатовіковою історією розвитку аграрного сектору економіки. В даний час аграрна політика базується на інтенсифікації як рослинництва, так і тваринництва, що пов'язано з технічним прогресом і системними змінами, що відбулися в останні роки. Що стосується реалізації продукції рослинництва та тваринництва сільськогосподарськими підприємствами, то бачимо, що частка рослинницької продукції є в рази більшою за продукцію галузі тваринництва. Слід відмітити, що темпи росту

вартості продукції є подібними у обох галузях, проте якщо приріст рослинницької продукції за досліджуваний період становив 93,8 %, то тваринницької – 70,6 %.

7. Починаючи з 2010 року в аграрному секторі економіки України спостерігається поступовий ріст обсягів виробництва продукції, проте в цей же час маємо стабільну динаміку зменшення чисельності зайнятих при виробництві аграрної продукції. Так, за досліджуваний період кількість працівників аграрного сектору економіки скоротилась на понад 200 тис осіб. З цього можна зробити висновок, що продуктивність праці в сільськогосподарському секторі суттєво зростає в останній час, що загалом є досить позитивним явищем.

8. У загальній структурі експортної продукції, яка мала місце в Україні за 9 місяців від початку 2022 року, що попри значні перепони щодо експорту вагоме місце займає саме продукція аграрного сектору економіки. Тобто, навіть у час повномасштабного вторгнення російської федерації в структурі національного експорту понад 40 % займає аграрна продукція. Зокрема, найбільша частка припадає на продукти рослинного походження, що становить 27 %. Також значне місце посідають жири та олії тваринного та рослинного походження – 13 %, що не суттєво менше експорту металів, на який також суттєво вплинули воєнні дії.

9. Ринок аграрної продукції є пріоритетним у розвитку національної економіки України і на сьогодні становить найвагомішу частку в експорті країни. При тому бачимо, що пандемічна криза і повномасштабна російська агресія не настільки негативно вплинули на експортні можливості цієї продукції, більше того аграрний експорт сумарно за останні роки мав найбільший приріст співставно з іншими секторами економіки. Для вдосконалення діяльності ринку продовольства та створення потужного і конкурентоздатного аграрного сектору, який виготовляє готову експортовану продукцію, доцільно раціональніше використовувати наявні обмежені ресурси, особливо, земельні. Не менш важливим є і врахування світових тенденцій на ринках продовольства.

Для забезпечення стратегічного розвитку аграрного сектору як важливого фактору експортного потенціалу національної економіки України нами сформульовано наступні пропозиції:

1. Забезпечення стійкості та ефективності аграрного виробництва потребує нарощування конкурентних переваг сільськогосподарських товаровиробників. Метою розробки концепції підвищення конкурентоздатності аграрної сфери полягає в обґрунтуванні стратегічних напрямів і способів досягнення в довгостроковій перспективі стабільного розвитку всіх суб'єктів АПК, сталого підвищення рівня життя сільського населення, зміцнення позицій України у світовому економічному просторі.

2. Кластерно-управлінський підхід до інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрного сектору дає можливість отримувати позитивні синергетичні ефекти та знижувати негативні навіть в умовах мінімального державного фінансування, забезпечувати міжгалузеву взаємодію, узгоджувати економічні інтереси суб'єктів інноваційного процесу. Для забезпечення інноватизації, як концептуальної моделі розвитку аграрного сектору економіки доцільно врахувати фактори сталого розвитку цієї галузі виробництва.

3. Реалізація концептуальних підходів стратегії розвитку аграрного сектору економіки у перспективі сприятиме зростанню продуктивності праці, підвищенню якості виробленої продукції, оновленню техніки, економії енергоресурсів, розвитку різних форм сільськогосподарських організацій на інноваційній основі, з використанням передових технологій, адаптованих до вітчизняних умов.

4. Аграрні підприємства повинні розглядати стратегію проникнення на світовий та європейський ринок як елемент глобальної стратегії інтернаціоналізації. З іншого боку, завоювання єдиного ринку українськими компаніям найлегше починати з маловибгливих країн, на ринках яких не є значною конкуренція продукції продовольства. Доцільно підкреслювати українське походження продовольчих товарів, оскільки елемент місцевості та традиції має велике значення в процесі формування іміджу.

5. Україна вибрала курс на Євроінтеграцію, проте варто врахувати, що європейська інтеграція не лише створює можливості для розширення для підприємств, але й несе ризики, пов'язані з витратами на адаптацію до стандартів ЄС та посиленням конкуренції ззовні. До прикладу у Європейському Союзі виробництво, переробка та розповсюдження харчових продуктів регулюється багатьма вертикальними директивами (що стосуються певного, іноді вузького сектора) та горизонтальними директивами (регулюють загальні умови, наприклад, маркування).

6. Важливу роль у збільшенні експортного потенціалу аграрного сектору країни належить урядовим інституціям, які можуть використовувати різноманітні інструменти. Експортна діяльність регулюється двома групами методів: економіко-політичними та організаційно-правовими, які однаково є важливими і їх використання має бути прогнозованим і збалансованим. Оскільки певні рішення можуть суттєво погіршити привабливість експортної діяльності, тому доцільно системно і науково-обґрунтовано підходити до використання того чи іншого інструменту впливу на експорт продукції.

Таким чином, експортні можливості аграрних товаровиробників визначаються тенденціями світового ринку та ситуацією на внутрішньому ринку. Перспективи розширення експорту сільськогосподарської продукції пов'язані з розвитком світових ринків, наявністю експорту глибоко переробленої продукції та органічної продукції, а також використанням ефективних інструментів регулювання експортної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Абумуфрех М. Зовнішньоекономічні відносини України з країнами Перської затоки: дис. канд. ек. наук: 08.00.02 / Абумуфрех Мурад Махмуд Хасан. — Львів, 2014. — 203 с.
2. Бойко Є.О. Вплив процесів глобалізації на розвиток агропродовольчої сфери. Національне господарство України: теорія та практика управління. 2008. № 8. С. 102–109.
3. Война с COVID19. Какие суммы разные страны направили на борьбу с коронавирусом. Лига. Финансы. 2020. 12 марта. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/>
4. Волович О.О. Стратегія активізації співпраці України з державами Перської затоки: аналітична доповідь / О.О. Волович, Ж.Б. Ігошина, В.В. Макух, А.С. Поспелов, Г.В. Шелест; за ред. О.О. Воловича. — Одеса: Фенікс, 2011. — 90 с.
5. Глобальний ринок: чому падають ціни на зернові. URL : <https://landlord.ua/news/hlobalnyi-rynokchomupadaiut-tsiny-na-zernovi/>.
6. Економіка АПК / ред.: В.В. Снітинський. Вісник Львівський державний аграрний ун-т. 7(1). Львів, 2000. 234 с. .
7. Звіт про результати аналізу виконання заходів з реалізації стратегії подолання бідності: затв. рішенням Рахункової палати від 11.09.2018 № 233. URL: https://rp.gov.ua/upload&files/Activity/Collegium/2018/23&3_2018/Zvit_23&3_2018.pdf
8. Зовнішньоекономічні відносини України з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forumkyiv.org/uk/analytics/zovnishnoekonomichni-vidnosiniukrayini-z-radoyu-spivrobotnictva-arabskihderzhav-perskoyi-zatoki>.
9. Коваленко А. О. Стратегічне планування сталого розвитку України. Київ: ПрофКнига, 2018. 424 с.
10. Коломієць Ю.В. Перспективи інтеграції України до Єдиного економічного простору та Європейського Союзу. Проблемы развития

внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. Донецк : ДонНУ, 2006. С. 209–215.

11. Коміренко В.І. Особливості економічного співробітництва між Україною та Саудівською Аравією [Електронний ресурс] / В.І. Коміренко, О.В. Гончаров // Сучасні питання економіки і права. — 2011. — Вип. 1. — С. 34—38. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Sper_2011_1_9.pdf

12. Кундицький О.О. Чинники розвитку підприємств аграрного сектора України / О.О. Кундицький, Н. С. Чопко // Економіка и управление. — 2012. — №6. — С. 54—58.

13. Мельник С.І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах: монографія. Луганськ : Ноулідж, 2010. 368 с.

14. Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. Міжнародна економічна політика. 2008. № 1–2 (8–9). С. 241–271.

15. Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні Цілей сталого розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.02. Дніпро, 2018. 26 с. URL: http://www.dnu.dp.ua/docs/ndc/dissertations/D08.051.03/autoreferat_5a8d9b6076509.pdf

16. Напрямки Угоди про асоціацію прогрес виконання. Пульс Угоди. URL: [http:// pulse.eu&ua.org/ua](http://pulse.eu&ua.org/ua)

17. Огляд ринку зернових. URL : <http://milkua.info/uk/post/section/grain-market>.

18. Основні показники зовнішньої торгівлі України. URL : http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/zovnishni_rinki/osnovni_pokazniki_zovnishnoi_torgivli_ukraini.

19. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

20. Петруха С. В., Стахов Б. В. Сучасні виклики сталому розвитку аграрного сектору економіки України: теоретико-концептуальні аспекти. Агросвіт. 2020. № 8. С. 49–71.

21. Петруха С.В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України: монографія; Інстеконправових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 524 с.

22. Петруха С.В. Інституціональні виклики та регуляторні загрози проєвропейській моделі сталого розвитку аграрного сектору економіки України. Актуальні проблеми управління соціальноекономічними системами: матеріали Міжнар. наук.практ. інтернетконф., м. Луцьк, 7 груд. 2017 р.; Луцький НТУ. Луцьк, 2017. Ч. 1. С. 173—176.

23. Пирець Н.М. Фактори розвитку експортного потенціалу України. Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. 2004. № 9. С. 166–170.

24. Польова О., Гусонька Д. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі. Аграрна економіка. 2018. № 3–4. С. 103–110.

25. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019&29825>

26. Прокопенко К.О. Розвиток аграрного ринку України в умовах дії інноваційних чинників. Економіка і прогнозування. 2011. № 2. С. 118–129.

27. Сайкевич М.І. Експортний потенціал сільськогосподарських підприємств [Електронний ресурс] / М.І. Сайкевич, О.Д. Сайкевич // Інноваційна економіка. — 2013. — №41. — С. 104—110.

28. Світова харчова ситуація. Короткий опис попиту та попиту на зерно. FAO. URL : <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/>.

29. Тажибаева, Р. М. Essence and criteria for assessing the export potential of the enterprise / Р. М. Тажибаева, Нурбол Жолым. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 5.1 (191.1). — С. 70-73. — URL: <https://moluch.ru/archive/191/48234/>.

30. Тижневик «Головбух» № 6(7) від 24 березня 2020 р. : веб-сайт.
URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7618-eksportslskogospodarsko-produkts>
(дата звернення: 28.10.2020).

31. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їїніми державами&членами, з іншої сторони. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

32. Швецова М.Б. Стимулювання експорту продукції машинобудівних підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04. Тернопіль, 2010. 21 с.

33. Яценко О.М. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації / Яценко О.М., Невзгляд Н.Г., Невзгляд А.Г. // Зовнішня торгів ля: економіка, фінанси, право. — 2015. — Вип. 3. — С. 39—48. — Режим доступу:
[http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3\(80\)/uazt_2015_-3_6.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/3(80)/uazt_2015_-3_6.pdf)

34. Bakhramov T. G., Glukhov N. V. Organization of foreign economic activity: Features Management / T. G.Bahramov, N. V. Glukhov. SPb.: Lan, 2011. — 444 p.

35. Blank I. A. Shopping Management / I.A. Blank. — М.: Ukrainian-Finnish Institute of Management and Business, 1997. — 672 p.

36. Cardno (2017) Agricultural development as a key role in food security and economic development in most of the world's population in rural area.

37. European Commission (2018) Sustainable agriculture and rural development policy-agricultural development. International cooperation and development. <https://ageconsearch.umn-edu/bitstream/135054/Fris-1972-11-02-245pdf>.

38. GDP per capita (current US\$) / World Bank. URL:
https://data.worldbank.org/indicator/ny.gdp.pcap.cd?most_recent_value_desc=true

39. Monitoring food security in countries with conflict situations / FAO, WFP. 2018. January. <http://www.fao.org/3/I8386EN/i8386en.pdf>

40. Nazarenko V. M., Nazarenko K. S. Customs clearance of international traffic: a practical guide /V. M. Nazarenko, K. S. Nazarenko. – M.: Publisher «Exam», 2009. – 384 p.
41. NwachukwuI (2008) Planning and evaluation of agricultural and rural development project. Lambhouse publishers. p. 1-6.
42. Omorogbe O, Jelena Z, Fatima A (2014) The role of agricultural development in the economic growth of Nigeria. European Scientific Journal 10(4).
43. Researchclue.com (2013) The impact of agricultural development on economic growth of Nigeria. Home for Nigerian researchers.
44. Ruttan VW (1977) Induced innovation and agricultural development. Food policy 2(3): 196-202.
45. Roling N., Pretty J. N. Chapter 20 — Extension's role in sustainable agricultural development. URL: <http://www.fao.org/3/w5830e0m.htm>
46. Sustainable Development for Agriculture and Environment / ed. by J. Singh, R. Nigam, W. Hasan, A. Kumar. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/329611518_Sustainable_Development_for_Agriculture_and_Environment
47. Ukraine Industrial Production. Trading economics. <https://tradingeconomics.com/ukraine/industrial&production>. URL: https://ukrstat.gov.uk/operativ/menu/menu_u/tda.htm
48. United Nations Millennium Declaration: General Assembly resolution 55/2 of 8 September 2000. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Millennium.aspx>
49. World Economic Outlook Database / IMF. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>
50. Zegar J.S. (red.), 2011. Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym. IERiGŻ PIB Warszawa, 2011.

